

Ο ΝΟΥΜΑΣ

ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ, ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Δ. Π. ΤΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΤΑΚΤΕΣ: Κ. ΚΑΡΘΑΙΟΣ, ΡΗΓΑΣ ΓΚΟΛΦΗΣ, ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΡΟΡΙΤΗΣ,
ΚΙΜΩΝ Ι. ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΑΝΟΣ Δ. ΤΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ.

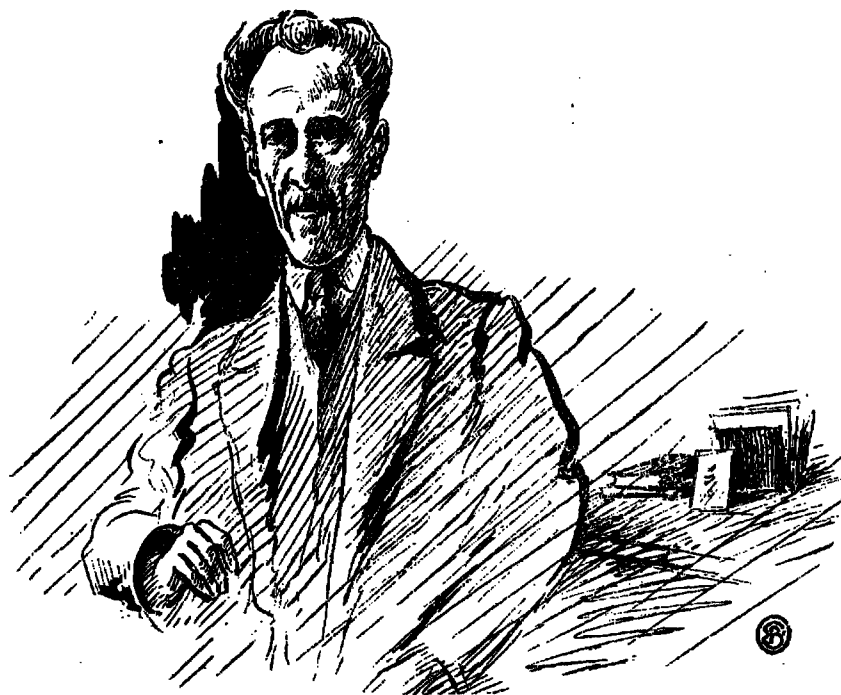
ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ "ΤΥΠΟΣ."

ΓΡΑΦΕΙΑ: ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ 3.

ΧΡΟΝΙΑ ΙΖ' (ΕΞΑΜΗΝΟ Β')

ΑΡΙΘ. 696 (ΦΥΛ. 6)

Σάββατο, 8 Αυγούστου 1920



ΚΩΣΤ. ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ

(Σκίτσο, από φωτογραφία, του ζωγράφου κ. Σπύρου Βανδώρου)

**ΣΤΟ ΕΡΧΟΜΕΝΟ ΦΥΛΛΟ ΤΟΥ "ΝΟΥΜΑΣ",
 ★ ★ ★ ★ ΤΟ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟ
 ΤΟΥ ΙΩΝΑ ΔΡΑΓΟΥΜΗ
 (ΙΔΑ)**

Η ΕΙΚΟΝΑ ΤΟΥ — ΑΡΘΡΑ — ΜΕΛΕΤΕΣ — ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΟΥ ΚΤΛ. ΚΤΛ.

Ο «ΝΟΥΜΑΣ» καλεῖ σὲ συνεργασία, γιὰ τὸ ἐπιμνημόσυνο αὐτοῦ φύλλο, ὅλους τοὺς φίλους καὶ θαυμαστὰς τοῦ διαλεχτοῦ ἐργάτη τῆς Δημοτικιστικῆς ἰδέας, τοῦ εὐγενικοῦ καὶ μεγαλόψυχου ΙΔΑ. Ὅ,τι θέλουσιν γράψουν, ἀπαραίτητο νὰ εἶναι σύντομο καὶ νὰ μᾶς τὸ στείλουνε στὸ γραφεῖο ἴσαμε τῆ Δευτέρας βράδι (10 Ἀυγούστου) τὸ ἀργότερο.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΣ
 ΤΜΗΜΑ ΠΑΝΡΘΟΡΩΝ

Δ)σιν Ἐφημερίδος «Νουμάς»
 Ἐνταῦθα

Ἐν σχέσει πρὸς δημοσίευσά σας περὶ τῆς Ἀγγλικῆς Ἐταιρείας Ὀδοποιίας κλπ., ἐντολή τοῦ κ. Ὑπουργοῦ τῆς Συγκοινωνίας ἀνακοινοῦμεν ὑμῖν ὅτι εἶναι ἐντελὸς ἀκριβὲς ὅτι ἀνετέθη εἰς τὴν ἀναφερομένην Ἐταιρείαν ἡ μελέτη σχεδίων ἐν γένει Ὀδοποιίας. Τὸ δέβαιον εἶναι, ὅτι ἐπὶ τῇ βάσει τῆς σχετικῆς συμβάσεως, ἀνετέθη εἰς αὐτὴν ἡ μελέτη ὠρισμένης ὁδοῦ ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν μηχανικοῦ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Συγκοινωνίας, καθόσον ἄνευ νόμου οὐδεμία κατασκευὴ ὁδοῦ ἐπιτρέπεται νὰ γίνη.

Ἐν Ἀθήναις τῆ 3)8)1920.
 (Ἐκ τοῦ Τμήματος Πληροφοριῶν)

ΧΩΡΙΣ ΓΡΑΜΜΑΤΟΣΗΜΟ

κ. Π. Αβρ. θὰ προσπαθήσουμε ὅ,τι μπορούμε.—κ. Ἄνδρ, Πιττ. Σωστὰ τὰ λές· ὅμως δὲν πρέπει νὰ νομίσει κανεὶς γιαντὸ πὼς οἱ ἄνθρωποι τοῦ Ὀδίου εἶναι καθαρνοουσιάνοι· τὸ ἐναντίον οἱ περισσότεροι εἶναι γνωστοὶ καὶ ἀπόλυτοι δημοτικιστῆς. Τὸ πὼς τὸ «Φάισσι» παίζεται σὲ τέτοια ἀσοχη καθαρνοουσία εἶναι βέβαια ἀποπρὸ γίνεται ἕως ἔξοχίας πὸν δὲν ἐπάχει παρὰ ἡ καλιὰ καθαρνοουσιάνικη μετέφραση τοῦ λιμπρέτον. Εἶναι γνωστὸ πὼς ἡ μετέφραση λιμπρέτον εἶναι μιὰ πολὺ ὀσιση ἐργασία πὸν μόνο μὲ μιὰ καλὴ πληρωμὴ θὰ μπερῶσε τὰ γίνει.—κ. Απ. Μαγγ. Καὶ βέβαια σὲ ξέρουμε καὶ ο' ἐζητητῆς. Ὅμως αὐτὸ πὸν μὲς ἰσχυρὸς εἶναι ἕνα εἶδος ποίηση πὸν καθὼς θὰ παρατήρησες δὲν τὴ ἐνιηθίξει ὁ «Νουμάς».—κ. Σρ. Καρσμ. Δέβερν τὸ «Ἀνάστικη προβέλλει!».—κ. Γ. Ι. Γεπ. Εἰχαριστοῦμε γιὰ τὸ χάρμα σου καὶ χαίρεσθε πὸν μὲς ξαθαυρήθηκες. θὰ προσπαθήσομε τὰ ἐμμοσιῶμε. Ἐχομε πῶσα

πολλὴ ἔλη. Καὶ τὰ «καλιὰ χάρδια» θὰ—τί ἄλλο θὰ ποῦμε;—θὰ μπεὶ στὸ φάκελλο ἐκείνων πὸν θὰ δημοσιευτοῦτε. κ. Τελ. Αρ. Τὸ γλωσσολογικὸ θὰ τὸ δώσομε τοῦ κ. Φιλίητα. Τὰ δύο σου Καβάφεια, ἔπως τὰ ὀνομάσεις, ὄχι σύμφωνα μὲ τις ἰδέες μὲς γιὰ γλώσσα καὶ ποίηση.—κ. Σπ. Μουσαλ. Εἰχαριστοῦμε γιὰ τὴν καλὴ σου πρόθεση· δυοτιχῶς γιὰ τὸ «Νουμάς» εἶναι ἀδύνατο νὰ δημοσιεύει τόσο μακριὰ ποιήματα. Ἄρ μοσοῖσες νὰ ἔγραφες μικρὰ τέτοιο εἶδος σφηνμένα καὶ πικρωμένα, καὶ πὸν εὐκοῖα θὰ μπερῶσαν νὰ δημοσιευτοῦν, καὶ πὸν καὶ ὀτερα θὰ γινόντουσαν.—κ. Ν. Αρσβ. Εἰχαριστοῦμε γιὰ τὸν κόπο πὸν κάνεις γιὰ χαίρηι μας. Ὅμως πρέπει ἀκέρια νὰ καταγίνεις στὴ δημοτικὴ καὶ τὴν ποίηση. Ἐξὸν ἀπὸ τὸν Ἄρπιεῖ πὸν μὲς λὲς, πρέπει νὰ διαβάσεις καὶ κερπίσους μαλλιουρὸς ἔπος μὲς λὲς καὶ ὄπως εἶναι ὁ Σολωμός. Βαλαουγίτης καὶ τόσοι ἄλλοι.—Γεγ. Α. Κασ. Δέβερν τὸ «Ὀνιερ—θαλίες».—κ. Κυρ. Π. Ζωγ. «Οἱ δὲ εἰκόνες» δὲν εἶναι χωρὶς ὀξία· ἔμως τοῦ λελπει κάποια προοτινπία τῆς ἰδέας καὶ κάποιο δόλημα τοῦ ἔχους.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

REVUE CRITIQUE. (10 Ἰουλ). Μωρίς Μπαρβέρ, τῆς ἀκαδημίας: Ἡ καθήμενὴ ζωὴ τῆς ἀγία Θηροσίας.—Ἄνδρ Μπέντοῦ: Ἡ χημὶα τῶν ρομαντισμοφῶρων.—Ἄνδρ Ποννιὲ: Ὁ Στεντὰλ καὶ ὁ Ροσίνι.—Φρανσουά—ι. ὀ. Ἄλιμπερ: Ἄς δεξφομε τὴν ὄσα, ποίημα κτλ. κτλ.

ΓΝΩΣΤΟΠΟΙΗΣΙΣ

διὰ τοῦς κ. κ. Ὀδοτοιατρὸς

Ὁ Οἶκος «LABARBERA» J. ΚΑΝΔΦΗ & Σια ὀδὸς Στάδιον 3 γνωστοποιεὶ ὅτι ὁ ἐν Ἀσνδίνφ οἶκος

CLADIUS ASH & CIE

ἀνέθεσεν αὐτῷ διὰ Συμβολαίου τὴν ἀποκλειστικὴν πᾶλσην καὶ ἐντιπροσῶπειαν τᾶν εἰδῶν του διὰ τὴν Παλαιάν, Νέαν Ἐλλάδα καὶ Σμύρνην.

Ο ΝΟΥΜΑΣ

ΧΡΟΝΙΑ ΙΖ' (ΕΞΑΜΗΝ Β')

Σάββατο 'Αθήνα, 8 Δεκεμβρίου 1920

ΑΡΙΘ. 696

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Μ. ΜΑΛΑΚΑΣΗΣ: Στή μνήμη του Κ. Χατζόπουλου
Α. Π. ΤΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ: Ο άνθρωπος.
ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ: Γύρω στον ποιητή.
Δ. ΓΑΝΝΟΣ: Η όμορφιά μιας ήθικης αξίας.
ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΡΟΡΙΤΗΣ: Ο Δημοσιογράφος Κόστας Χατζόπουλος.
ΡΗΓΑΣ ΓΚΟΛΦΗΣ: Η ποίηση του Κ. Χατζόπουλου.
Ν. ΓΙΑΝΝΙΟΣ: Ο Χατζόπουλος σοσιαλιστής.
ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ: Του Πέτρου Βασιλικού.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ: Ψηφίσματα — Τηλεγραφήματα
Κ. ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ: Γράμματα στον Παρορίτη και Για νά.
ΣΠ. ΒΑΝΔΑΡΟΥ: Σχίτσο του Χατζόπουλου από φωτογραφία.
Ε. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ: Σχίτσο του Χατζόπουλου από το φυσικό.
Περιοδικά — Χωρίς γραμματόσημο.

ΤΟ ΦΥΛΛΟ ΤΟΥΤΟ ΑΦΙΕΡΩΝΕΤΑΙ ΣΤΗ ΜΝΗΜΗ ΤΟΥ ΚΩΣΤ. ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΥ

ΣΤΗ ΜΝΗΜΗ ΤΟΥ Κ. ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΥ

Γύρω από κάπιο πράσιν ο κλωνί που θά σέ στέψει,
—Μ' όλο που σέ πολυαιρνή ψυχρότη αποξενώσαμε —
Σου πλέω με βαριό καρδιά και πικραμένη σκέψη,
Τά ρόδα μιάς τριανταφυλλιάς που νέοι μαζί φυτέψαμε.

Μ. ΜΑΛΑΚΑΣΗΣ

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ

Επειδή ο «Νουμάς» έτυχε να θγαίνει στην Ελλάδα, είναι απαραίτητο να δικαιολογήσουμε το σημερινό μας φύλλο, το αφιερωμένο στη μνήμη του λογοτέχνη και παλιού μας συνεργάτη Κ. Χατζόπουλου. Ό,τι θεωρήσαμε εμείς χρέος μας να γίνει, μερικοί το έχτιμωσαν ως πράξη μας αξία θυμασμού, και θρεθήκανε κι άλλοι που το χειραγχείρησαν ως δλωσδιόλου παράτονο κι άδικολόγητο, μιά κι ο «Νουμάς» είχε προσωπικά μαζί του, προσωπικά που φτάσανε μάλιστα ίσαμε το κατώφλι της Βίσαγγελίας.

Στην Ελλάδα, βλέπετε, έτσι συνειθίζουμε νάν τα βλέπουμε τα πράγματα να θάζουμε τα προσωπικά μας πόνου από τίς ιδέες και πάνου από τα γεγονότα άκόμα και πολλές φορές να κρίνουμε ένα συγγραφέα κι έναν ποιητή, όχι με το μέτρο της αξίας του, αλλά με το μέτρο της προσωπικής μας έχτιμωσης, άκόμα και της κοινωνικής σχέσης μας μ' αυτόν. Ακολουθώντας τη Ρωμαίικη αυτή ταχτική ο «Νουμάς», δέν έπρεπε να μιλήσει καθόλου για το Χατζόπουλο.

Όσοσο ο «Νουμάς» του αφιερώνει όλόκληρο φύλλο και του τάφιερώνει με τη συναίστησι πώς κρίνεται το χρέος του, πώς άποδίνει δίκαια τιμή σ' έναν άγνό ιδεολόγο, σ' έναν τεχνίτη που σεβάστηκε την τέχνη του, σ' έναν άνθρωπο κατά βάθος ήθικό. Γιατί οι νευρικότητες του κι οι παράλογοι τίς περισσότερες φορές θυμοί του — σύμφερα περαστικά στην αιδρία της συνειδήσης του — δέν μπορούνε να μπουνε στη ζυγαριά και νάν του λιγοστήσουν, ούτε τοσοδά, την αξία του.

Θυμάμαι, και θά θυμάμαι πάντα με συγκίνηση τα γράμματα που μουστεινε απ' τη Γερμανία, τάλησμήνητα εκείνα χρόνια της άδερφικής μας συνεργασίας στο «Νουμά». Στα γράμματα εκείνα, τα γεμάτα άγάπη, ειλικρίνεια κι είθυκρισία, καμάρανα και χαίρομουννα έναν τύπο άληθινά ιδανικό, έναν άνθρωπο που ζούσε πάνου από πρόσωπα κι από πράγματα, στον κόσμο μέσα της Ίδέας, άνθρωπο ήρεμο, κλοκάγαθο, ίσοροπημένο, που άναγνώριζε το δίκιο και την αξία του κτηνός και που με μιά παλληκαριά άσυνήθιστη έθγαينه να τελαλήσει και να παινέσει το καλό, μιά και να καταβαρσθρώσει άσπλαχνα κι άλύπητα κείνο, που κατά τη γνώμη του, είτανε σάπιο ή τσαρλατάνικο.

Ο άνθρωπος αυτός ο ξεχωριστός, άρχισε, για μένα τουλάχιστο, να χάνεται σιγά σιγά, άκόμα και να παραμορφώνεται, από τότε που κατέθηκε στην Ελλάδα κι άνακατώθηκε με την έδω ζωή. Υποδέτω, κι όσο το συλλογίζομαι και το θισανίζω περισσότερο άρχινάω και νάν το πιστεύω, πώς για την τέτα παρομόρφωση του έξωτερο κι άνθρώπου, (γιατί ο έσωτερο κι άνθρωπος δέν αλλάζει ποτέ), φταίει περισσότερο ή περικλωσισιά, τ ά γ έ ρ ι (δπως, θαροώ, μπορεί ναποδοθει ρωμαίικα το milieu) παρά ο ίδιος ο άνθρωπος. Για ν' άνθίξει κανείς στο ρωμαίικο τάγερ, το κοινωνικό, για να χωνέψει τα τόσα προάξενα, και πολλές φορές κι άηδέστατα, που γίνονται γύρω του, για να μπορεί να σταθεί δρθος στα πόδια του και να μήν κλωσειε καταγής από άηδία κι άπογοήτεια, πρέπει ναχει νετρα άποστέλνισ και πρέπει άκόμα ναχει το μεγάλο χάρωμα ναδιάρχει, να περιφρονεί κάποτε και να κρηφοκαγγάζει συ

ἔμελε γὰρ τίποτε ἄλλο παρὰ γὰρ τὴ δικηγορία του. Νῆα καὶ κομπώματα καὶ ψέματα σώστου ποιητῆ, πού μᾶς παίζει μὲ τὰ λόγια του, καθὼς μιὰ κοκκέτα γυνίκα θὰ μᾶς ἔπαιξε μὲ τὴ χάρη της.

— Ἐξέπασεν ὁ πόλεμος τοῦ 1897. Ὁ Χατζόπουλος ἔφεδρος ἀξιωματικός σὸ στρατὸ τῆς Ἡπείρου. Τὰ χάλια τοῦ στρατοῦ μᾶς ἐκεῖ ἀξιοθρήνητα, ἀπερίγραπτα. Τὰ γράμματα τοῦ Χατζόπουλου ἀπὸ ἐκεῖ πρὸς ἐμένα, καθρέφτιζαν καὶ τὴν ἔλεινή κατ'ἴσασιν τῶν πραγμάτων, καὶ τὸ φρωτεινὸ μυαλὸ ἐνὸς ποιητῆ (καθὼς ἐκεῖνος ἤξερε νὰ εἶναι ποιητῆς), τὸ μυαλὸ πού ἀδράχνει τὴν πραγματικότητα στὴ συνολικὴ τῆς ὕψι, καὶ βλέπει ἀέρινα, ὅπου οἱ ἄλλοι, καὶ ὅταν τυφλοὶ ἂν ἀπομένουν, δὲν ξανοίγουν τὰ γεγονότα παρὰ κομπαιστικά, μισά, θολά, ἀφιλοσόφητα, σὲ μιὰν ἀλήθεια πού κατατῆ νὰ εἶναι χειρότερη ἀπὸ τὸ ψέμα. Ἀπὸ τὰ γράμματά του ἐκεῖνζ φαίνεται ἡ ἀτελεισία του στὴν ἐντέλεια, καὶ παριστάνεται κακὸ πού γιαιτρεῖν δὲν ἔχει. Μιλῶ, βοηθημένος μονάχ' ἀπὸ τὴ μνήμη μου, γιὰ καὶ καὶ τρόπο δὲν ἔχω νὰ τρέξω στὰ κείμενα. Πιστεῖν πὼς ἡ μνήμη μου δὲ μὲ γελᾷ. Στὸν καιρὸ ἐκεῖνο εἶχαμε ξαντανταρωθῆ. Ἔστειλε ἀγνάντια μου, δῶμασθῆς καὶ ποιητῆς. Βέβαια, δυὸ χάρες γὰρ μένα. Μὰ ὁ, τι μ' ἔκανε νὰ χαίρομαι πὺ πολλὰ, εἴταν πὼς ἀπὸ τότε εἶχα τὴν ἀντίληψη πὼς θρίσσομαι μπροστὰ σὲ ποιητῆ πού τὸ κρασί του ἀρχίζει νὰ σταλάζει δυνατὸ καὶ ἀνόθευτο. Γιὰ τὸ θάυμασμά μου, μαρτυρεῖ τὸ σονέτο τῆς «Ασάλευτης Ζωῆς», μὲ χρονολογία 1897, στὸν Πέτρο Βασιλικὸ, τὸ φιλολογικὸ του τότε ψευδώνυμο. Μ' ἀρέσει νὰ συλλογίζομαι πὼς πρῶτος ἐγὼ χαίρετιστα μὲ τὸ προεπιμένο στρατιωτικὸ — ὡς τὸ εἶποῦμε — σχῆμα, στὴ δημοκρατία τῶν γορμημάτων (στὴ βασιλευμένη, θὰ ταίριαζε νὰ λέμε, δημοκρατία), τοὺς ἀρχαιότερους ἢ νεώτερους, ἀδόφορο, στρατιώτες τοῦ στίχου, κάπως πρὶν οἱ ἄλλοι ἀρχίσουν νὰ ἐποπτεύωνται πὼς κατὰ τρέχει. Ἄς εἶναι καὶ μὲ μιὰ λέξη μου, γράφοντας, παρεκβατική.

— «Τὰ τραγοῦδιζ τῆς Ἐρημιάς». Τὰ ἀποκαλυπτήρια τοῦ Κωσταντίνου Χατζόπουλου. Ὁ ποιητῆς παρουσιάζεται ξαφνικὰ μαίετο. Τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι στὴν ἀδολώτερη ἔκφραση τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς, γλώσσα καὶ αἴσθημα, πού εἶναι τὸ τραγοῦδι τὸ ἡπειρωτικὸ, εἰλογημένον ἀπὸ τὴ Ροῦμὴ, ἀπὸ τὴ Μούσα, — στέκει νὰ τὴν εἶποῦμε — τὴ Ροῦμὴ. Καὶ μαζί κατὰ ἀπὸ τὴ δροσιά τοῦ Κρυστάλλου καὶ ἀπὸ τὴ χάρη τοῦ Δροσίνου, μ' ἔνα στερεὸ ἀπὸ μᾶς ἀρχῆς πάτημα, τὸ θῆμα τοῦ νέου ποιητῆ. Καὶ ἀπὸ μᾶς ἀρχῆς τὸ δεκρὺ βρετο βράχο μᾶς πεθα μᾶνης πού θὰ ἐξακολουθῆ ῥιχνη στὸ στίχο του ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ μιὰ λάμψη μελαγχολικῆ, κρυφῆ, σὰ νὰ ἔρχεται ἀπὸ τὸ φεγγάρι. Ὅμως ἴσα μὲ τὴ σελίδα 36 τοῦ βιβλίου τὸ τραγοῦδι δὲν εἶναι παρὰ σὺν ἀφογα ἐκτελεσμένον θέμα ἐνὸς καλοῦ ποιητῆ μαθητῆ. Ἀπὸ τὴ σελίδα 37 ὁ σκοπὸς ἀλλάζει. Ὁ ποιητῆς β ρ ἰ σ κ ε ν. Κυριαρχεῖ. Στὸ ποίημα «Καθὼς περνοῦσες» κρατιέται ἀγέροστη ὅλη ἡ γοητευτικὴ τεχνολογία τοῦ ποιητῆ, πού μονάχος ἴσως, περισσότερο καὶ ἀπὸ τὸ Λάμπρο Πορφύρα, τραγοῦδιστῆ ἐν τούτοις ἀμίμητα σὸ εἶδος του — θὰ μπορούσε νὰ χαίρεται μὲ σικὸς. Δείχεται σὲ

σπέρμα πού ξεφυτρώνει μέλι, μὰ πόσο χλοερὸ, πόσο ζωερὸ ἐξαγγελτικὸ τῆς ὑστερονότης τέχνης, πού θὰ ἐδιδυλῶνεται στὰ «Ἐλεγεία καὶ τὰ Εἰδύλλια», καὶ, σφραγίζοντας ρυθμικὰ τὸ «Φθινόπωρον», θὰ ἔδειχεν ὅλη τῆς τὴν ὁρμὴ καὶ τὴ μαστοριὰ στοὺς «Βραδυνὸς θρούλους». Ἡ «Φλογέρα» τῶν «Τραγοῦδιῶν τῆς ἔρημιάς» μᾶς φέρνει νὰ συλλογιστοῦμε πὼς τὸ λάλημα τῆς, ὅταν ὁ ποιητῆς φουσαί: μέσα τῆς τὴν ψυχὴ του, δὲ λέει τὸν πόνο μόνο τοῦ ἀπλοῦ βοσκῶ, μὰ μπορεῖ νὰ ὑψωθῆ σὲ κοσμογονικὸ τραγοῦδι, καθὼς τὸ ξέρουμε ἀπὸ κάποια εἰδύλλια τοῦ Θεοκρίτου καὶ ἀπὸ κάποια μυθολογικὰ ποιήματα ἐνὸς μεγάλου Γάλλου ποιητῆ, τοῦ Henri de Régnier, πού θὰ ἤθελα νὰ τὸν προσέξουν οἱ νέοι μᾶς πολὺ περισσότερο ἀπ' ὅτι προσέχουνε ἄλλους. Τὰ «Ὀνειρὰ Ἀγάπης» θὰ ἤθελα νὰ τὰ προσέξουν ὅμοια οἱ νέοι μᾶς καὶ μόνο γιὰ τὴ γορμημένα εἶναι, ἂν καὶ πρωτόταξα, στὸ δεκατριούλαβο τὸ στίχο τὸν ἐκφραστικώτατο, πού καθιερωμένον ἀπὸ τοὺς μεγάλους μᾶς μετρικούς, τὸν Πολυλά καὶ τὸν Καλογοῦρο, εἶναι κρῖμα πὼς σήμερον φαίνεται σὺν παραμερισμένον ἀπὸ τοὺς ποιητάδες μᾶς, πού ἀποκλειστικὰ μεταχειρίζονται τὸν ἐντεκακούλαβο. Τὰ «Χεῖνο-πορτάκια» εἶναι, γὰρ μένα, ἀδίσταχτα, τὰ μαρμαριτάκια τῆς συλλογῆς. Ἄν κανεὶς μὲ ρωτοῦσεν: ἔχετε στίχους μέσα στὴ νέα ἑλληνικὴ ποίηση πού νὰ μᾶς φέρουνε κοντὰ στὸ αἴσθημα καὶ στὴ χάρη τῶν παγκόσμιος φήμης τραγοῦδιῶν τοῦ Ἄγνε; — Θὰ ἀπαντοῦσα: — ἔχουμε τὰ «Χεῖνοπορτάκια» τοῦ Πέτρου Βασιλικῶ. Τὰ ἔξη δυνατὰ σκαλισμένα ἀνάγνωφζ πού ἀκολουθοῦν, τὸ «Χειμῶνισμα», ἡ «Σπορά», ἡ «Βοσκοπούλα», ἡ «Χιονισμένη Νύχτα», ὁ «Καταρράκτης» καὶ ἡ «Ἐκάτη», μᾶς δείχνουν πὼς ὁ κριτάρχος ποιητῆς ἔχει, κατὰ τὸ κέφι του, παρεμερίζοντας τὴ μουσικὴ ἀπαλότητα πού ξεπέφτει σὲ χαινότητα καίποτε, νὰ μᾶς δώσῃ δείγματα δυνατοῦ χειριστῆ τῆς μορφῆς, Ἐλληνα παρνασιέν, πού ὠφελήμενος θὰ πέρασε ἀπὸ τὸ ἀργαστήρι ἐνὸς Θεοφίλου Γκωτιέ, τὴν ὄρα πού θὰ δούλευε τὰ «Σμάλτα καὶ τὶς Δαχτυλιδόπετρες». «Τὸ τραγοῦδι τοῦ Λίνου» μᾶς φέρνει ἄλλου. Ἡ ἐμπνευσι ἀριστοκρατικώτερη, πνευματικώτερη ἢ ὁμορφιά: τὰ ὑπονοούμενα, τὸ μυστήριον, ἡ ἔκφραση ἐλεπτική, κατὰ πού πολλὸ περισσότερο σκεπταίνε παρὰ μιλεῖ, τὸ σιόφωτο; ξεμυτίζει ξωτικός ὁ συμβολισμός. Ὁ ποιητῆς καὶ μὲ τὴν ἀφέρωσή του ἀκόμα, δείχνει πὼς δὲν τοῦ εἶναι ξένη καὶ ἡ ποίησις μου: μὰ ἡ στάση του, πόσο διαφορετικὴ! Καὶ ἀπὸ τὸ «Τραγοῦδι τοῦ Λίνου», πού μᾶς πάει, καθὼς θὰ ἴδοῦμε, στὰ «Ἐλεγεία καὶ τὰ εἰδύλλια», ὁ ποιητῆς μᾶς φέρνει στὴ μνήμη πὼς ἡ ποίηση, ἀνίσως καὶ δὲν μπορεῖ νὰ κάμῃ χωρὶς τίς ιδέες, γιὰ τὴν ποίηση μὲ τὸ λόγο καθὼς παρουσιάζεται, εἶναι τέχνη στὴν πύο σημαντικὴ τῆς ἐκδήλωσιν, ἰδεολογική, — ὅμως ἡ ποίηση ἀπὸ τὴν ἄλλη τῆς ὅρη μπορεῖ ἐξαιρετα νὰ ζῆσῃ καὶ νὰ τραβήξῃ ἐμπρός, χωρὶς ιδέες: γιὰ τὴν ἴδια ἡ ποίηση εἶναι ἰδέα. Κατὰ ἀνάλογο μὲ τὸ λόγο τοῦ Γκαίτε: Ὑπάρχει μιὰ ποίηση χωρὶς εἰκόνας: γιὰ τὴν ὑπάρχουν ποιήματα πού εἶναι, τὸ καθένα, εἰκόνα.

(Ἀκολουθεῖ συνέχεια)

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

Η ΟΜΟΡΦΙΑ ΜΙΑΣ ΗΘΙΚΗΣ ΑΞΙΑΣ

Ο Χατζόπουλος από τους φίλους και τους έχθρους του ελογαριάζετο για πολύ παράξενο άνθρωπος.

Οι συμπάθειές του, οι αντιπάθειές του, οι ένθουσιζμοι και οι αποτροπισμοί του, έφαινονταν χωρίς εφρό και ακολουθία, κατρίτσια τής στιγμής, νευρικότητες, ύστερισμοί.

Πολλές φορές έγινε λόγος να χρησιμοποιηθῆ ὁ Χατζόπουλος για κάποιο έργο, που θάπαιτούσε συστηματική, συνεχιζόμενη προσπάθεια, λ.χ. τῆ διεύθυνση μεγάλου περιοδικού ἢ τοῦ Ἑθνικοῦ Θεάτρου ἢ τῶν σχολικῶν ἐκδόσεων τοῦ Κράτους. Μὰ πάντα ἄκουσα καὶ ἀπὸ τοὺς πρὸ στενοὺς φίλους του, πὼς δὲν εἶχαν βεβαιότητα, ἂν θὰ μποροῦσε νὰ σπασθεῖ μὲ σταθερότητα τὸ ἔργο αὐτό. "Ὅσο κι' ἂν ἦσαν ἐνθουσιασμένοι στὴν ἀρχή, σὲ λίγο θὰ τὰν αποδογύριζεν ὅλα.

Ἄκόμα περισσότερο. Ὑπῆρξαν γιὰ μιὰ στιγμή ἄνθρωποι, ποῦ γράψαν γιὰ τὸ Χατζόπουλο, πὼς ἐπρόδωκε τίς ιδέες του ἀπὸ καιροσκοπισμὸ, καὶ μάλιστα γιὰ νὰ πάρῃ δημοσία θέση.

Καὶ ὅμως εἴμα ἰ βέβαιος, πὼς κι' ἐκεῖνοι ποὺ τὸ γράψαν αὐτὸ σὲ μιὰ στιγμή ἀνώφελης προσπάθειας διασπορεύματ' ἀναμφισβήτητης ἠθικῆς ἀξίας, δὲν τὸ πίστευαν.

Γιατὶ εἰ φίλους καὶ σέχτρους, περισσότερο πολὺ ἀπὸ τῆ φιλολογικῆ του ἐργασία, ἕνα πράγμα τὸν ἔκλεπεν ἀγαπᾶτο σ' αὐτὸς πρώτους, ἀξιοσέβαστος σ' αὐτὸς δεύτερος, ἡ ἠθικὴ του ὁμορφιά, ἡ ἰδεολογικὴ του ἀγνότητα. Σὰν ἄρωμα ξεχύνονταν γύρω του ἡ ὁμορφιά του αὐτῆ, σὰν ἄρωμα λουλουδιοῦ κρημνιμένου μέσα σ' ἀγριόγλαυκα, ποὺ ἔβαζε γύρω του μὲ τοὺς νευρικοὺς του πορφασμοὺς καὶ τοὺς ὑστερικούς θυμὸς του.

Ἦταν μέσα σ' ὅλους ὁ ἀγνὸς καὶ πιστὸς σὲ ἰδανικά. Σὲ τριτὰ μεγάλα ἠθικά ἰδανικά, ποὺ καθορεφτίζονται καὶ μέσα στὴν καθαρὴ λογοτεχνικὴ του ἐνέργεια, ποὺ δὲν τὴν ἐξετάζω ἐδῶ πέρα, στὴν ἀτομικὴ ἀξιοπρέπεια καὶ στὸν αὐτοσεβασμὸ, στὸ δημοτικισμὸ καὶ στὸ σοσιαλισμὸ. Μὲ τίποτε στὴ ζωὴ του, καμιά στιγμή δὲν τὰ ἐπρόδωκε. Μὲ ὅλες του τίς πράξεις τὰ ὑψηλότερα τὰ ἰδανικά αὐτά, καὶ μὲκείνες, ποὺ φαινομενικά, δὲν φαίνονται νὰ τὰ ὑποσέτουν. Γιὰ τὸ πρῶτο καὶ τὸ δεύτερο οὔτε φαινομενικά δὲν ἔξερω τίποτε, ποὺ νὰ μποροῦσε νὰ παρεξηγηθῆ.

Σὲ κάποιες στιγμὲς θυμοῦ του ἔλεγε : « θ ἄ γ ἰ ν ω κ α θ ρ ε υ ο υ σ ἰ ἄ ν ο ς » . Ἦταν οἱ στιγμὲς, ποὺ τὸν ἐξώργιζαν ἀσκήμιες ἀπὸ τὸ στρατόπεδο τῶν δημοτικιστῶν.

Γιὰ τὸ τρίτο, τοῦ κατηγοροῦν, τὸ ὅτι ἔγινε διευθυντὴς τῆς λογοκρισίας καὶ ὑπηρετήσε σὲ μιὰ τόσο ἀναισθητικὴ λειτουργία τὸ σημερινὸ πολιτικὸ καθεστῶς. Καὶ ὅμως, πόσο μακριὰ ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν στέκονται οἱ τέτοιοι ἠθικολόγοι, ἀπόλυτοι δῆθεν δογματιστές.

Καὶ πόσο αὐτὸς ὁ λογοτέχνης, ὁ ποιητὴς, ὁ ἄνθρωπος τῶν ὁνείρων ἦταν σύμφωνος μὲ τὴν πραγματικότητα καὶ ἔβαλε σὲ μιὰ στιγμή, ποὺ ἦ τ α ν ἄ ν ἄ γ κ η . τὴν ἐαυτὸ του στὴν ὑπηρεσία τῆς ἐξέλιξης τοῦ τόπου του, ποὺς τὸ δρόμο τῶν ἰδανικῶν. Ποιὸς ἀληθινὸς σοσιαλιστὴς δὲν θὰ εἶχε στὴν ψυχὴ του, πρῶτα

ἀπ' ὅλα, μῖσος ἀληθινὸ καὶ ἀδιάλλαχτο γιὰ τὴν προσωσικὴ τυραννίδα, ποὺ ἐτοιμάζονταν νὰ ἐπιβληθῆ καὶ στὴν Ἑλλάδα, παρὰ ἄλλα πρὸς τὴν προσωσικὴ παγκόσμιαν τυραννίδα ποὺ ἐτοιμάζεν ὁ Κάξερ ;

Καὶ ὁ Χατζόπουλος, ὑπηρετώντας τὸ μῖσος κατὰ τῆς τυραννίδας αὐτῆς καὶ τὴν ἀνάγκη τῆς ἀποτροπῆς τῆς, ἔλεγε : « Βάλτε με νὰ κάνω ὅ,τι θέλετε, ὅ,τι εἶναι ἀνάγκη, ἀκόμη καὶ νὰ σκουπίζω τοὺς δρόμους. Ἄρκει νὰ χτυπηθῆ ὁ Κωνσταντινισμὸς. Κι' ἔγινε Διευθυντὴς τῆς Λογοκρισίας καὶ ὠργάνωσε, αὐτὸς ὁ ποιητὴς, μιὰ ὑπηρεσία δυσκολώτατη κατὰ τρόπο ὑποδειγματικὴ. Καὶ ὅταν πέρασεν ἡ πρώτη ἀνάγκη τῆς ὑπηρεσίας του καὶ ἐδραϊώθηκε τὸ καθεστῶς, ἔφυγε μόνος του, ἐνῶ μποροῦσε καὶ τὸν παρακαλῶσαν νὰ μείνῃ.

Ὁ Χατζόπουλος ἔμεινε ὡς τὸ τέλος ἠθικὴ προσωσικότητα ἀμόλυπη. Ὁ πρόωρος χαμὸς του στοιχίζει περισσότερο ἴσως γι' αὐτό. Οἱ φίλοι του λισθάνθηκαν σκληρῶς τὴ στέφηση ἑνὸς στηρίγματος.

Δ. ΓΑΜΝΟΣ

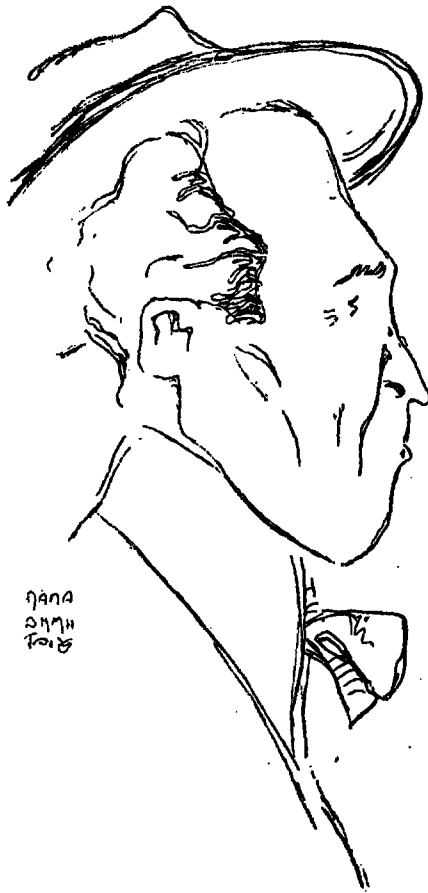
ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ

Ο ΔΗΓΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΣ ΚΩΣΤΑΣ ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ

Ἄν ὁ σύγχρονος θάνατος τοῦ Βλάχου καὶ τοῦ Κωνσταντίνου, ὅξω ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη μεριά, μᾶς ἀφίνει ἀδιάφορους, ὁ θάνατος ὅμως τοῦ Κώστα Χατζόπουλου μᾶς συγκινεῖ βαθύτατα. Σωρὸς δάσκαλος ὁ πρῶτος, δημοσιογράφος ἀνέπατος ὁ δεύτερος. Ὁ Χατζόπουλος, λογοτέχνης, δημοεργός. Οἱ δύο πρῶτοι φεύγονε, γιὰ νὰ ξεχαστοῦνε σὲ λίγο ὀριστικά. Ἐκεῖνος δημιουργεῖ μιὰ θέση ξεχωριστῆ στὴ γροχη ἱστορία τῆς νεώτερης λογοτεχνίας μας, μὲ τὸ πολυτέλειο ἔργο του ποὺ ἀξίζει ὅλο τὸ ἐνδιαφέρον τῆς κριτικῆς. Ἀντιπρόσωποι ἐκεῖνοι μᾶς ἐποχῆς περασμένης, καταδικασμένης, ποὺ σβήνει σιγά-σιγά, γιὰ νὰ καταστήσουνε σὲ λίγο ἀπλή ἱστορικὴ ἀνάμνηση, ἀντιπρόσωπος τῆς σημερινῆς ζωῆς ὁ Χατζόπουλος, τῆς ζωῆς ποὺ ὀλοένυ πλάθεται μὲ καινούριο ἔλικὸ ποὺ μᾶς χορηγεῖ πλοῦσις ἢ ἐξέλιξη καὶ ποὺ ὀλοένυ παλεῖται γιὰ νὰ διαμορφωθεῖ σὲ ἔκφραση καὶ σὲ μορφὴ ἀπόλυτα καλλιτεχνικὴ. Μέσα στὰ στενὰ σίνορα ἑνὸς διαστικοῦ ἄρθρου, δὲν εἶναι ὁ καταλληλότερος τόπος γιὰ μιὰ κριτικὴ ἀνάλυση τοῦ διηγηματογραφικοῦ ἔργου τοῦ Κ. Χατζόπουλου. Αὐτὸ θὰ γίνῃ, καὶ πρέπει νὰ γίνῃ, μιὰ μέρα ἀπὸ τὸν ἀμερόληπτο κριτικὸ ποὺ θάχει ὅλα τὰ μέσα καὶ ὅλη τὴν καλὴ διάθεση νὰ κοιτάξῃ τὸ ἔργο του ἀπὸ ὅλες τίς μεριές, νὰ τὸ συγκρίνῃ, νὰ τὸ τοποθετήσῃ στὴ θέση ποὺ τοῦ ἀνήκει, δείχνοντας ποιά στοιχεῖα ἀπὸ τὸ ἔργο αὐτὸ εἶναι προσωσικμένα σὲ ζῆσونه καὶ ποιά εἶναι καταδικασμένα σὲ θάνατο. Σήμερα, διαστικά, καὶ μὲ τὴ συγκρίνηση ποὺ μὲ κατέχει γιὰ τὸν πρόωρο θάνατο ἑνὸς ἄξιου τεχνίτη καὶ φίλου, ποὺ τοῦ ἔχω ἀφιερῶσει τὸ πρῶτο μὲν ρομάντσο « Στὸ Ἄλμπουρο », χαράζω αὐτὲς τίς λίγες γραμμὲς γιὰ νὰ τονίσω τὴν προσωσικὴ μου γνώμη γιὰ τὴ θέση ποὺ νομίζω πὼς πρέπει νὰ πάρῃ στὸ σύγχρονο Ἑλληνικὸ διήγημα. Ὁ Χατζόπουλος βοήθη τὸ διήγημα στὴν τελευταία περίοδο τῆς ἠθογραφίας. Εἶναι ἡ περίοδο τῆς παρασκήνης τοῦ εἶδους αὐτοῦ ποὺ ὡς τόσο μᾶς ἔδωκε κάμποσα δείγματα ἀξία νὰ προσεχτοῦνε. Τὸ διήγημα

μας, ακολουθώντας την εξέλιξη της κοινωνίας μας, είχε αρχίσει να βρίσκει ασφυκτικά τα όρια της ήθογραφίας. Η ζωή του χωριού, στενή και μαρμαίρινη, έδωσε στο δήγημα ό,τι είχε να δώσει. Μια άλλη ζωή, πλουσιότερη, αρχίζει να δημιουργείται με τη βιομηχανική και εμπορική ανάπτυξη του τόπου μας. Η πολυθρόνη ζωή της πόλης, αρχίζει να τραβάει την προσοχή του τεχνίτη. Τα κοινωνικά προβλήματα που γεννιέει ή σύγκρουση των οικονομικών συμφερόντων κ' ή αντίθεση των ήθικών ιδεών, αρχίζουν να γίνονται το άκαητό θέμα της τέχνης που ζητάει κάτι πιο μεστό, κάτι πιο έντονο, ύστερα από το νεοϋλισμα της ειδυλλιακής ήθογραφίας, που στα τελευταία χρόνια είχε καταστήσει άπλη σαχλολογία. Στη μεταβατική αυτή εποχή στέκει το δήγημα του Χατζόπουλου. Πίσω το χωριό, και μπρός ή πόλη. Ο Χατζόπουλος, που μεγάλο μέρος της ζωής του είχε ζήσει στη Γερμανία, στη χώρα που ίσως ίσια ή βιομηχανική εξέλιξη είχε κάνει το μεγαλύτερο θαύμα κ' είχε ιδεί από κοντά και με τα ίδια του τα μάτια το κοινωνικό πρόβλημα να συνταράσσει άγρια τις λαϊκές μάζες και να κλονίζει ολόκληρο το κοινωνικό οικοδόμημα, αυτός, προικισμένος με μάτι διορατικό, φύση ζωντανή, δεν μπορούσε να μείνει ασυγκίνητος, ανεπηρέαστος. Αυτό διακρίνει ίσια ίσια τους ζωντανούς ανθρώπους. Δεν κλείνουν τα μάτια τους προς τη ζωή που απλώνεται γύρω τους ή προσπαθεί να δημιουργηθεί. Έτσι έκανε ο Βλάγος, και κάπως λιγότερο βέβαια, ο Κοντυλάκης. Ούτε είναι δικαιολογία, όπως ακούσαμε από δοκιμολογούς κριτικούς, πως το περιβάλλον κ' οι συνθήκες δεν τον αφήσανε να ιδεί τη ζωή. Την ίδια εποχή και μέσα στις ίδιες συνθήκες άλλοι γκρεμίσανε τον τοίχο και μέσα από το ράγισμα είδανε τον ήλιο. Έτσι ο Χατζόπουλος καταπιάνεται κι αυτός το ήθογραφικό δήγημα, να φροντίζει συνάμα να του πλατύνει τα όνορα. Το πλουτίζει και με στοιχεία κοινωνικά. Κρούει την πόρτα στο κοινωνικό δήγημα που μέλλει να σημαίνει το θάνατο στην περίοδο της ήθογραφίας. Μια καινούρια τέχνη, καινούρια βέβαια για τον τόπο μας, τον ανεξέλιχτο τότε κοινωνικά, θαμποχαράζει. Κ' έπειτα; Έπειτα ο Χατζόπουλος σταματάει απότομα, απροσδόκητα. Σα δειλιασμένος, σα σαστισμένος, σα μετανοημένος στέκεται στη μέση του δρόμου και κοιτάζει. Δεν έχει την τόλμη να γυρίσει πίσω, μα δεν έχει και το θάρρος να προχωρήσει προς το δρόμο που του ανοίγεται πλατύς μπροστά, γιομάτος έλπίδες. Η τύχη του δημιουργού του κοινωνιστικού δηγημάτου προωριζότανε για άλλους. Στο «Φθινόπωρο» που αποτελεί την τελευταία δηγηματογραφική του εμφάνιση, παρουσιάζεται τραγημένος, ολότετα από τα θέλητρα της μεσοκλαπής ψυχολογικής ανάλυσης, έφηρεσμένος άναμφισβήτητα από «Το βιβλίο του μικρού αδερφεύ» που είχε μεταφράσει από το Σουηδικό. Έτσι το δηγηματογραφικό έργο του Χατζόπουλου απομένει δίχως καθωρισμένο χαρακτήρα. Ός την τελευταία του στιγμή φαίνεται σα να ψάχνει για να βρει το δρόμο του. Δεν μπόρεσε λοιπόν να δημιουργήσει έναν ώρισμένο κόσμο, τον κόσμο του, που άναμυσά του να κινείται λούτερα και να έκδηλώνεται, πρώτα που είναι άπαραίτητο για ένα συγγραφέα, γιατί αυτό ίσια ίσια του καθορίζει το χαρακτήρα. Γιατί από το Χατζόπουλο έλασε ή πίστη. Η πίστη ή άθήα,

που μάς κυριεύει και της δινόμαστε ολάκεροι. Έιτανε από το σκαρί των ανθρώπων, που γλήγορα παίρνουνε φωτιά για μια ιδέα και γλήγορα ξεθυμαίνουνε. Από το Μόναχο προσπαθεί να μάς μνήσει σ' ένα σοσιαλιστικό δημοτικιστικό σύνδεσμο για να καταστήσει στο τέλος ένας σκληρός άρνητης του σοσιαλισμού και να μάς ξαναδώσει πάλι, με κάτι τελευταία ποιητικά του δημιουργήματα την έλπίδα κάποιας επιστροφής στους παλιούς έρωτες του. Το ίδιο και με τη γλώσσα. Δημοτικιστής με άπόλυτη πίστη, συγκεντρώνει στο περιοδικό ή «Τέχνη» (1898), όλο το μαλλιαρισμό που'κανε τότε την πρώτη εμφάνισή του, για να καταστήσει με τις τελευταίες άμφιβολίες του, στη δεύτερη έκδοση της «Ιφιγένειας», μια έκδοση γιομάτη από γλωσσικό συντηρητισμό. Σ' αυτό, ένα μεγάλο μέρος από την εύτερη πέφτει πιθανώτατα και στον Έκτακτικτικό δόμο. Η προσέγγισή του στον Όμοιο του στάθηκε ολέθρια, κι αυτή του δυνάμωσε και του καλλιέργησε όλες τις άμφιβολίες που του είχαν γεννηθεί τώρα τελευταία ως προς το ζήτημα της γλώσσας. Λίγο άκόμα και θά τον ώδηγούσε στον πνευματικό τάφο. Γιατί, όπως παραπονιότανε, δεν μπορούσε πια να εκδηλωθεί με τη δημοτική, και πότε φοβέριζε πως θά ξαναγυρίσει στην καθαρεύουσα, πότε έλεγε πως το ζήτημα της γλώσσας του έστειλε άδιάφορο γιατί αυτό για ένα μόνο είχε να φροντίσει πια, πως να δημιουργήσει στυλ. Πως το έννουσε αυτό το στυλ, δε μάς άφησε δυστυχώς ο θάνατος να το κρίνουμε σε νεότερα έργα του. Μένει άκόμα ο ποιητής Χατζόπουλος, ο σοσιαλιστής, ο μεταφραστής, άκόμα κι ο άνθρωπος. Για κάθε μια από αυτές τις όψεις, που είναι άπαραίτητες για να συμπληρωθεί ή εικόνα, θά μιλήσουμε οι άλλοι συντάχτες αυτού του φύλλου. Άνακεφαλαλώνοντας, βρίσκω πως ο Χατζόπουλος σα δηγηματογράφος, βρίσκεται στο μεταβατικό εκείνο σημείο, που τελειώνει μια εποχή κι αρχίζει μια άλλη καινούρια. Έζησε σε εποχή ζύμωσης πνευματικής και κοινωνικής, που οι ιδέες δεν είχανε καλά - καλά στον τόπο μας άποκρυσταλλωθεί. Αυτή την άοριστία, αυτή τη ζύμωση την βλέπουμε και στο έργο του, που στέκεται πιο πολύ σα μια έντονη καλλιτεχνική προσπάθεια. Τι θη ης έδινε άκόμα ο Χατζόπουλος; κι ά θά μάς έδινε κάτι άνώτερο. Αυτό δεν μπορούμε να το ξαίρουμε, γιατί έιτανε ο άνθρωπος που δεν προχωρούσε κανονικά, μα όλο κι άλλαζε, ή, όπως το δικαιολογούσε ο Λόος, βρισκότανε σε μια άδιάκοπη εξέλιξη, πρώτα που δεν είναι κι άπόλυτα όρθό, γιατί εξέλιξη σημαίνει πορεία προς τα έμπρός πάνω σε ώρισμένη γραμμή. Κι ο Χατζόπουλος ώρισμένη κατεύθυνση δεν είχε. Προσπαθούσε, άναζητούσε. Έχει όμως ένα, σεβασμό προς την Τέχνη του που τον έμπόδισε να κατεβεί στο ταπεινό έπίπεδο του βιομήγανου ή του δημοσιογράφου. Δεν μπορούμε να είπουμε πως με το θάνατό του το δήγημά μας κιντύνει. Το Ρωμαίικο δήγημα βρίσκεται σήμερα σε άξια χέρια. Όπως κι αν είναι, χάναμε έναν τεχνίτη, που το ταλέντο του και τη μόρφωσή του τα χρησιμοποιούσε πάντα για τον έξευρωπισμό του μουγγλασμένου ήθογραφικού δηγημάτου και γενικώτερα και με όλη την κάποια σκληράδα της, νη τη διαμόρφωση μάς στερογγυλεμένης, μοντέρνας πρόζας.



Σκίτσο του κ. Ε. Παπαδημητρίου. Τρεις, μέρες, πριν φύγει για το στερνό του ταξίδι, ο Κ. Χατζόπουλος κοζάρισε στο Βιβλιοπωλείο του Γ. Βασιλείου για το σκίτσο του αυτού.

Η ΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ Κ. ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΥ

Ένας από τους λίγους και μετρομένους, που ήρθαν τα τελευταία είκοσι χρόνια, με σηκωμένη ψηλά τη σημαία της αντίστασης, προς τους καλούς φιλολογικούς και λογοτεχνικούς θεούς που λάτρευαν οι περασμένες γενεές, — είναι κι ο παρόκαιρα χαμένος ποιητής Κωνσταντίνος Χατζόπουλος. Αίσθημα ζωντανό και συγχρονισμένη μόρφωση, ταιριασμένα σ' ένα ταλέντο αξιόλογο, χαρακτηρίζουν το έργο που μισοτελειωμένο μ' αφήσε. Το ρομάντζο, το δήγημα, ή μετάφραση κ' ή κριτική, που τα καλλιέργησε με προσοχή και φροντίδα, είχανε τη βαθύτερη πηγή τους, σε μία ποίηση ιδιαίτερη, που του πλημμύριζε την ψυχή. Έβλεπε και στοχάζοτανε ποιητικά. Κ' ή ποίησή του αυτή, φίνα, ξεδιαλεγμένη, απλότρεμη, μουσική, με πολλή ψυχή μέσα της, μ' αίσθημα νευρικά συγκινημένο, όλοένα πάλευε να πάρει σκήμα, σάρκα και μορφή, σε κάτι πιο πραγματικό μαζί και πιο άυλο, που δεν μπορούσε ο ποιητής να το φτάσει και να το κρατήσει όπως αληθινά το λαχταρούσε.

Έτσι τη χαρακτηριστική γραμμή της ποίησης του Κ. Χατζόπουλου θα δρούμε σ' αυτό το κινήγημα, την

προσπάθεια και τον αγώνα το μάταιο, να εκφράσει τέλεια, σε γλώσσα, σε ύφος, σε ποιητική μορφή, εκείνη την αίσθητική συγκίνηση που του δίνανε ή ζωή και τα πράγματα γύρω. Κ' επειδή ή συγκίνηση αυτή εΐτανε πολύ βαθειά, θαμπή, άοριστη και πνευματική, για τούτο εύρισκε σ' αν ιδιαίτερό της φανέρωμα κάποια διάθεση υπερμουσικής έκφρασης, κάποιο ξέχυμα υπερβολικότερου λυρισμού :

Δέ γυρεύω ξένο, δέ ρωτάω κρυφό,
δέ γυρεύω χάρη
κάτι μ'όχουν πάρει, μέσ απ' την ψυχή,
κάτι μ'όχουν πάρει.

Και δέν εΐταν ούτε ξωτικά
και δέν εΐταν χέρια.
κ' εΐταν ένα βράδι π'όπαιζαν θολά
στο γυαλό τ'αστέρια.

Κ' ήρθ' ένας άγέρας, κ' ήρθ' ένας βοριάς,
κ' ήρθ' ένα σκοτάδι.
— Ω αδερφή, χαμένον κάποιο θησαυρό
που θρηνοΰμε όμάδι,

μέσ στο κΐμα ανοίγει δρόμο μυστικό
δείχνει το φεγγάρι. . . .

Κάτι μ'όχουν πάρει, μέσ απ' την ψυχή,
κάτι μ'όχουν πάρει.

Οι στίχοι του Χατζόπουλου μ' αυτό τον τρόπο δέ λένε την ποίηση. Την υποβάλλουνε, τη χύνουνε μέσ στην ψυχή μας, την απλώνουνε σ' όλη τη διάθεσή μας, κ' έτσι μ'ας κάνουνε να αιστανθούμε το καλλιτεχνικό μεθύσι. Απαλά, σιγαλά, άοριστα και θαμπά. Εΐταν ή τέχνη που τόσο τέλεια κι άμίμητα μεταχειρίστηκε ο Βεολαΐν, μ'α που πέτυχε ίσα ίσα, γιατί βρήκε γλώσσα καλλιερημένη πολύχρονα, παραδομένη σοφά, περασμένη έξαΐσα απ' όλα τα είδη του λόγου, στραωμένη γραμματικά, εύκολόλογιστη και ζωντανή για νοητικά και ψυχικά αισθήματα μοντέρνου ανθρώπου. Σε μ'ας, που ή δημοτική μας γλώσσα, δέν πρόφττσε να καλλιερηθεί φροντισμένα, όχι στον πεζό λόγο, που και το δυσκολότερο — μ'α μήτε και στο στίχο άκόμα, ο Χατζόπουλος, για να καταφέρει έκφραση πολιτισμένη, βρήκε άπάνταστες δυσκολίες. Για να δώσει ένα αίσθημα ψυχικής γοργότητας, ή να φανερώσει μ'α διάθεση για λυγμό και κομμένο κλάμα, του χρειάζοτανε στενός, στενότερος στίχος. Μ'α ή γλώσσα μας, λίγο δοκιμασμένη για την ώρα, και μ'αΐσι απ' τους πιο δυνατούς μας τεχνίτες σε τέτοιου είδους άκροβασίες, δέν του εΐδνε τα στοιχεία που του εΐτανε χρήσιμα για τη μουσική του έκφραση. Δοκίμαζε μόνος, άγωνιζότανε, μ'α δέν είχε την τεχνική εκείνη εύκολα, για να υποτάξει τον τύπο και το νόημα στη θέλησή του. Αν είχε προσηγηθεί άλλοι, ώρισμένα οι τεχνικές αυτές δυσκολίες θα λείπανε, και τότε θα είχε να κοιτάξει στην ποίησή του στοιχεία που το ταλέντο του εΐτανε πιο ικανό και πιο ώριμο να τα μεταχειριστεί και να τα λαμπρόνει. Έτσι, στους αβραδινούς θούλους, ή τελευταία του έπιδση μ'ας δίνεται ταιριασμένη με κάποια άσάφεια, την ώρα που μαντεύουμε πόσης έξαιρετικής λεπτότητας δημιουργήματα θα

Ο ΝΟΥΜΑΣ

ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ, ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ

ΒΓΑΙΝΕΙ ΚΑΘΕ ΣΑΒΒΑΤΟ

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΚΔΟΣΤΙΚΗΝ ΕΤΑΙΡΙΑ "ΤΥΠΟΣ,"

ΚΙΜΩΝ Ι. ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΣ ΚΑΙ ΣΙΑ

ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ 3, ΑΘΗΝΑ

Διευθυντής: Δ. Π. ΤΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ

Ταχτικοί συντάκτες: Κ. ΚΑΡΘΑΙΟΣ, ΡΗΓΑΣ ΓΚΟΛΦΗΣ
ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΡΟΡΙΤΗΣ, ΚΙΜΩΝ Ι. ΘΕΟΔΩΡΟ-
ΠΟΥΛΟΣ, ΠΑΝΟΣ Δ. ΤΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ

Διαχειριστής: Η ΕΤΑΙΡΙΑ "ΤΥΠΟΣ,"

*Όσα γράμματα ενδιαφέρουν τη Διαχείριση πρέπει
να διευθύνονται:

«ΕΤΑΙΡΙΑ "ΤΥΠΟΣ" Σοφοκλέους 3, ΑΘΗΝΑΣ»

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ: ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ Δρ. 20 τὸ χρόνον.
» 10 τὸ ἑξάμηνον.
» 5 τὸ τρίμηνον.

ΓΙΑ ΤΗΝ Ἀγγλίαν καὶ Αἴγυπτον £ 1 τὸ χρόνον
£ 0,10 τὸ ἑξάμηνον
\$ 5 τὸ χρόνον
\$ 3 τὸ ἑξάμηνον

Καὶ γιὰ τὰ ἄλλα μέρη ἀνάλογα

εἶχαμε, ἂν μπορούσε νὰ συνταξιοδοτοῦνε ἢ φινέτσα
στό πῖστημα μετὰ τὴν ἐκφραστικὴν τελειότητα:

Στοῦ βραδίου τὴ σιγὴ
ποῦ τὸ φῶς ἀργοτρέμει,
λευκὴ λάμψη μιὰ ἀγλή
βολὴ ἢ μνήμη σου τρέμει.

Σὺν πνοῇ σιγαλῆ
σ' ἐνὸς κλάνου τὴν ἄκρη,
εἶνεα ἢ θλίψη ἀπαλή
ποῦ κυλᾷ μετὰ τὸ δάκρυ,

σὰ γιὰ φύλλο ξερό,
μαδημένο σὸ κρῦν,
σὰ γιὰ φύλλο στυγνὸ
σὲ χαμένο βιβλίον.

Κι ὅμως ποιὸς ἔπαινος γιὰ τοῦτο ἴσα ἴσα χρειάζεται-
ται στὸν ποιητὴ! Ἔνοιωσε κάποια σημαντικὴ γραμμὴ
τῆς ποιητικῆς μας ἀδυναμίας, καὶ ἀγωνίστηκε πᾶ-
νου ἐκεῖ ἐντὸς σκληροῦ ἀγῶνα. Θέλησε ὁ τεχνίτης νὰ ἔ-
χει ὕψος προσωπικὸ, πολιτισμένο, σύμφωνο μετὰ τὴν ἐ-
σωτερικὴν διάκριση, μετὰ τὸ βαθύτερον χαρακτῆρα τοῦ
ἔργου του. Ὁ περὶ τοῦ λόγου σὸ ρομάντζο «Φθινό-
πωρον», εἶνεα μιὰ προσπάθεια γραμμῆ σὲ γραμμὴ, καὶ
λέξι με λέξι, νὰ δημιουργήσῃ «στυλ». Βέβαια ἡ ἐ-
πίμονη αὐτὴ προσπάθεια ἔφερεν πολλὰς φορές ἐκφρα-
στικὰς ἀνωμαλίας. Ὁ Χατζόπουλος ἔκανε κατάχρηση
τῆς ἴδιας λέξης γιὰ νὰ δώσει πολλὰς φορές ἀσύνδε-
τους στοχασμοὺς καὶ πρότασες. Στὸς «Βραδινὸς
Θρύλος», σ' ἓνα τραγοῦδι ἀπὸ σαράντα στίχους
(σελίδες 80 — 81), μετροῦμε τριάντα μιὰ φορές τὴ

λέξι «καί». Κι ἂν γιὰ ἔκανε τεχνίτη δὲν εἶναι τίποτ'
ἀπαγορευμένο, ὅμως ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς σύνδεσης,
ποῦ σημαδεύει ὀλίγωρον τὸ στεγνὸ βιβλίον, φαίνεται
σὰν ὑστέρημα ὄχι μόνον ἐξωτερικῆς μορφῆς καὶ οη-
μασίας.

Ὀμοιοστικώτερα, ἡ ποίηση τοῦ Χατζόπουλου, στε-
νὰ λυρικὴ, μετὰ μοτίβο τὴν ἀπελευθέρωσιν καὶ τὴν ἀπογοή-
τευσιν ἀπὸ τῆς ζωῆς καὶ τὸν ἔρωτα, ἔχει στιγμὰς ἐντυ-
χισμένες, ἀμὰ τὸ μᾶτι τοῦ ποιητῆ μίχεται ἐστὶν αἰώ-
νιᾳ πλάσῃ, πασκίζοντας μετὰ τὴν ζουγραφίαν τῆς νὰ μᾶς
δώσῃ τὴν ἔννοιαν τῆς αἰωνιότητος:

Κ' ἐμπρὸς σὲ τόσην ὁμορφίαν, βαθιά μου,
σαλεύει κάτι τόσο θλιβερό:
ἔτσι μιὰ μέρα σὰ χαθῶ κ' ἐγώ
τίποτα δὲ θ' ἀλλάξει ὀλόγουρά μου.

Κάποια προσπάθεια νὰ ξεφύγῃ ἀπὸ τὴν χαρακτηρι-
στικὴν του γραμμὴν, κλείνουνε ὅσα τραγοῦδια ἔγραψε
ὁ ποιητὴς τὴν ἐποχὴν ποῦ ζούσε ἐστὶν Γερμανίαν, καὶ ποῦ
βρίσκονται μέσα ἐστὶν ἐπὶ τὴν ἀποτέλειαν τοῦ συλλογῆ:
«Ἄπλοιοι τρόποι». Ἐστὶν ἡ ἐποχὴ ποῦ ἐστὶν ἐπὶ τὴν ψυχὴν τοῦ
δυνατὴ ἐπίδραση ἔφερεν ὁ φωτισμὸς τοῦ ἀπὸ ἰδανικὰ
ἀνθρωπιστικὰ καὶ εἰδικώτερα σοσιαλιστικὰ. Θέλησε
καὶ ἐστὶν τὴν τέχνην νὰ δοκιμάσῃ μιὰν ἀπλούστερον, φρι-
κώτερον, θετικώτερον δημιουργίαν. Προσπάθεισε νὰ
κρούσῃ πᾶνον σὲ μιὰ κλασσικὴν χορδὴν καὶ ἀπλότητα τὴν
λύρα του. Μὰ καθὼς πάντα γιὰ ὅλα εἶτανε λιγότερος
καὶ τὰ θέματα του δὲν εἶτανε σταθερὰ ἐστὶν ἰδέες, ποῦ
τὶς ἀγαποῦσε θερμὰ, καὶ γλήγορα ψυχρὸς ἔφερεν ἀ-
πὸ σιμὰ τους, ἔτσι καὶ τοῦτο τὸν «ἀπλὸν τρόπον» τῆς
ποιητικῆς του, τὸν ἀλλάξε πάλιν γυρίζοντας ἐστὶν πα-
λιὰς τοῦ ἀγάτες μετὰ τὸ τελευταῖον του βιβλίον,

Ὁ Κ. Χατζόπουλος ποῦ πρωτοτύπωσε, νέος, ἔργον
του, ἐστὶν ἐπὶ τὸ περιοδικὸν «Ἑβδομάς» τοῦ κ. Δαμιέρογγο, πρω-
τοφάνηκε σὲ τὰ γράμματα μετὰ δύο λυρικές του συλλο-
γές, «Τὰ τραγοῦδια τῆς ἐρημίας» καὶ «Τὰ ἔλεγεια καὶ
εἰδύλλια», βγαλμένες μέσα σὲ μιὰ χρονιά, ἐστὶν 1898,
μετὰ τὸ ψευτόνομα: Πέτρος Βασιλικός. Ἀκολουθεῖ ἔπειτα
τὸ ἄλλο δηγηματογραφικὸν καὶ μεταφραστικὸν τοῦ ἔρ-
γου, καὶ ὕστερ' ἀπὸ εἴκοσι καὶ περισσώτερα χρόνια,
στεροφανοῦνται μετὰ ἄλλες δύο λυρικές συλλογές, τὸς
«Ἄπλους τρόπους» καὶ τὸς «Βραδινὸς θρύλος», με-
σα ἐστὶν ἴδια πάλιν χρονιά βγαλμένες (1920), τὴν χρο-
νιά τοῦ ἀναπάντεχου θανάτου του. Ἔτσι μετὰ τὴν ποι-
ητικὴν ἀνοιξὴν κ' ἐκλείσῃ τὴν φιλολογικὴν τοῦ ζωῆ.

Γιὰ τοὺς νεώτερον, ὁ λογιότης Κ. Χατζόπου-
λος, ὁ διευθυντὴς τοῦ πρώτου γενναίου περιοδικοῦ
«Ἡ Τέχνη», ποῦ πολέμησε λιγότερον (1898—1899)
μὰ συστηματικὰ, τὸ δασκαλισμὸν ἐστὶν νὰ μᾶς γλώσσα
καὶ φιλολογία, — θὰ μείνῃ γιὰ πάντα σεβαστὸς καὶ
ἀληθινὸς, μετὰ παράδειγμα φωτεινὸν τὴν πρώτην ὁρ-
μὴν του ἐστὶν ἐντροπία τῶν εἰδῶλον, τὴν ἐπαναστατι-
κώτητα καὶ τὴν ἀλλαγὴν, καθὼς ἐστὶν νεανικὰ του χρό-
νιου, πρὶν ἀκόμα τὸν ἐπὶ τὴν κάποιαν διστακτικώτητα
νευρικῆς διάθεσης, ποῦ τοῦ κράτησε τὰ θέματα, τε-
λευταία, σὲ κάποιον συντηρητικώτερον στρατόν

Ο ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΗΣ

Ο Κώστας Χατζόπουλος είναι ένας από τους πνευματικούς πατέρες του σοσιαλισμού στην Ελλάδα.

Η σκέψη μας αυτή θα φανή ίσως υπερβολική: Λίγοι είναι που ξέρουν το Χατζόπουλο για αγωνιστή του σοσιαλισμού, και πολλοί για συγγραφέα ή μεταφραστή φιλολογικών έργων. Έχουμε όμως τη γνώμη πως πιθανό το φιλολογικά «Φθινόπωρο» του Χατζόπουλου να κερδίσουν σαν τα χινοπωρινά φύλλα και να περουν με το πέρασμα του χρόνου, ενώ ένας Χατζόπουλος ή θα ξεχαστεί ποτέ: Ο άνθρωπος που πάθησε, μ' όλη του την ψυχή, τη δημιουργία ενός καινούριου κόσμου πιο ήθικο κ' έκαμε, από τότες, ιδανικό του το σοσιαλισμό.

Όταν πρωτάρχισε — στις στήλες του «Νουμά» — να συζητάει: σοβαρά, από τους διανοούμενους, ο σοσιαλισμός στην Ελλάδα, ο Χατζόπουλος (Πέτρος Βασιλάκης) είτανε με το μέρος των σοσιαλιστών, παλεμιστής των νασιοναλιστών. Είτανε — ο Σκληρός κ' αϊτός — οι πνευματικοί άρχηγοί μας σ' ένα δύσκολο θεωρητικόν άγώνα όπου είχαμε νικήσει κ' είχαμε πάρει στο σοσιαλιστικό στρατόπεδο τα πιο φωτεινά παιδιά του δημοτικισμού. Τα άρθρα εκείνα του Χατζόπουλου για την Τέχνη, για τη Γλώσσα, για το Αρχαίο θέατρο (1906 — 1909) λένε ότι θα είχε να πει ο σοσιαλισμός πάνω σ' αυτά τα θέματα, και θα μείνουνε, για τους σοσιαλιστές του μέλλοντος, πηγές απ' όπου θάντλουνε μια στέγη επιχειρηματολογία. Σε πόσο ψηλό επίπεδο ανέβαζε τη συζήτηση ο Χατζόπουλος, το βλέπουμε από ένα ανέκδοτο γράμμα του για Τέχνη και Σοσιαλισμό, που ο «Νουμάς» δημοσίευε σήμερα.

Μά ο Χατζόπουλος δεν περιόρισε τη σοσιαλιστική του δράση στη θεωρητική συζήτηση. Ήθελε να δημοσιοποιήσει ο ίδιος κίνηση. Ίσως να φιλολογούσε ναρχηγίσει μέσα στο σοσιαλιστικόν άγώνα του τόπου μας.

Στά 1909 ίδουσε, στο Μόναχο, μια «Σοσιαλιστική Δημοκρατική Ένωση», με σκοπό να ενώσουμε σ' αυτή οι δημοκρατικές σοσιαλιστές, «για να πραγματοποιήσουμε με άλλους (μου έγραφε σ' ένα του γράμμα), και να πετύξουμε τη γλωσσική ιδέα σε πλατύτερο γλωσσικό κύκλο». Κανείς βέβαια δε θα θαρορέσει πως ο Χατζόπουλος έβαζε για σκοπό του σοσιαλισμού του το δημοτικισμό. Είτανε εκείνη την εποχή, στην Ελλάδα, η δρακουλίκη καθαρηνουσιάνικη περίοδο του σοσιαλισμού. Κι ο Χατζόπουλος έβλεπε πως έπρεπε «ν' αντιδρούσαμε στις καθαρηνουσιάνικες ιδέες των σοσιαλιστών, που θέλουν να οργανώσουν τους εργάτες... Σοσιαλιστική κίνηση — μου έγραφε — δίχως τη γλώσσα του λαού, είναι κοπανιστός άερος». Όταν πάσυνε και το σοσιαλισμό και τη δημοτική γλώσσα για πολιτικές ανάγκες του τόπου μας, θάμαζε άσυνεπείς και ασυνείδητες αν τις χωρίσουμε.

Έτσι — όπως κάθε μελετημένος σοσιαλιστής — έβλεπε συγγενικές και άχώριστες τις δυο ιδεολογίες. «Γλωσσικό και κοινωνικό πρόβλημα είναι ένας. Δημοκρατικός κ' έθνατικός άγώνας πηγάζουν απ' την ίδια αιτία». (61. άρθρο του στο «Νουμά», 12 Απριλίου 1909). Ίσο το κήρυγμα του αγωνιστή δημοκρατικού Χατζόπουλου.

Έν τούτοις, για την «Ένωση αυτή, όπου η γλώσσ

σική ιδέα τονίζονταν περισσότερο από τη σοσιαλιστική, φαίνεται σε κάποιο μου γράμμα, να του είχε εκφράσει διαταγμούς, επειδή σ' ένα δικό του βρίσκο το ακόλουθο παράπονο:

«Το ξέρω πως με φαντάζεστε όλοι σας, (τα μέλη της «Ένωσης») όνειροπλήχτη. Βλέπετε το ναβάγιο περισσότερο και σ' αυτή την Ένωση. Κ' εγώ είμαι έτοιμασμένος να το δω. Μά σύνωρα ξέρω από την ιστορία, πως πρέπει να ναβαρήσουν πολλές προσπάθειες για να χωραχτεί ένας δρόμος. Δεν πλάθω πολλά με το νου μου. Ξέρω ποιός είναι ο Ρωμιός, ποιός είμαι εγώ ο ίδιος. Μά θα μείνει ο Ρωμιός για πάντα τέτοιος; Τα πράματα θα τον αλλάζουν. Η αλλαγή μόλις σημαδέθεται σήμερα. Άς τη βοηθήσουμε λοιπόν έμεις με κάθε μας θυσία».

Και πράγματι, η Ένωση, εκείνη, με ίδουτες της τους δυο Πολίτηδες (Γιώργο και Φώτο), τον Ι. Αποστολόκη, το Γιάννη Ζερβό και άλλους σοσιαλιστές ενός φεγγαριού, νινάγησε, μά ο Χατζόπουλος δεν απέλιστηκε. Αγωνίστηκε όσο κανείς άλλος δημοκρατικός, για το μπάσιμο της δημοτικής γλώσσας μέσα στην εργασία. Θυμούμαι πόσο τον έλύπησα με την ταχτική μου, όταν στα 1911 δέχτηκα να γράψω τα καταστατικά των εργατών της Κέρκυρας σε καθαρεύουσα! Είχε γεννηθεί εκεί πέρα, μέσα στους εργάτες, ζήτημα Μαλλιαρισμού και Σοσιαλισμού, και πίστευα πως, υποχωρώντας μπροστά στη γλωσσική πρόκληση των εργατών, δε θα χάνανε την ενιαριότητα τους διδάζουμε το σοσιαλισμό, όπότεν θα καταλάβαιναν μόνοι τους το δημοτικισμό. Μά ο Χατζόπουλος είτανε αλύγιστος, δεν ήθελε νακούσει από σιβισσιούς. Με τα γράμματά του με μαστίγωνε, με τα σοφά του επιχειρήματα με κέρδιζε στις αντίληψεις του. Τι περιόριζε πως οι εργάτες με διώξαν — άμα θέλουν να συχρονίσω τη δημοκρατική προπαγάντα με τη σοσιαλιστική — από το Σοσιαλιστικό Κέντρο Αθηνών, ως άργον των Μαλλιαρών και ουχί Σοσιαλιστήν;! Άμα με ξαναφέρανε είχανε άγνωρίζσει τη δημοτική γλώσσα για έπισημο όργανό τους.

Έτσι, χάρη στην έπιμενή του Χατζόπουλου, χάρις να λοξοδρομήσουμε, η δημοτική γλώσσα και μαζική της η δημοκρατική ιδεολογία, μπήκαν στα σωματεία των εργατών και είναι σήμερα σημαίες στα προγράμματα όλων των σοσιαλιστικόν οργανώσεων της Ελλάδας.

Τέτοιος στάθηκε μέσα στη σοσιαλιστική κίνηση, ο αγωνιστής του δημοτικισμού Χατζόπουλος: Άδάλλαγτος, φανατικός ψυχαστής. Συχνά δείχνουνταν πιο ριζοσπαστικός και απ' αυτόν τον Ψυχάρη. Επέμενε — θυμούμαι — τόνονά του Κωνσταντίνος να γράφεται χωρίς ν, και το είχε για θανάσιμη παράλειψη αν κινά φορά τυπώνανε το «Κ ω σ ταντίνος» με ν. Θυαστής του Ψυχάρη, τον έθάμαζε ξέροντας τα έλαττώματά του. «Το ύστερημα του χωραχτήρα του Ψυχάρη δε με προασέρνει ως το να μην του άγνωστώ τη μεγάλη θετική αξία της δράσης του» (από γράμμα του, 1910).

Κι όπως άπόλυτος είτανε ο Χατζόπουλος στις δημοκρατικές πεποιθήσεις του, έτσι άπόλυτος είτανε και στην πίστη του στο σοσιαλισμό. «Άμα βγει το σόλλο σας (ο Άλαός που θνάτουμε με το δύστυχον Ίδα και το Άδερωπό της Πόλης), θα σας γράψω άπολογό, πότεν άπο τη δική μου προλεταριακή άπο

μη. Σε συμπεριφορά δὲν μπορῶ νὰ θῶ, ἔστω κι ἂν μείνω ἀνευλαχῶς καὶ μόνος πρὸς τὸ παρόν». (1908).

Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ αὐτοῦ δὲν ἔξυργε — παρ' ὅσα κι ἂν ἔλεγε — ὅταν ἀργότερα κατέβηκε στὴν Ἑλλάδα νὰ γωνιστεῖ στὸ πλευρὸ τῶν φτωχῶν καὶ τῶν βασανισμένων. Ἄς δοῦμε ὅμως πρῶτα τὴν εἶδους σοσιαλιστῆς, ποῖα ἔχει σχολῆς σοσιαλιστῆς, εἶτανε ὁ Χατζόπουλος.

Ὅπως τῆς βίας, γὰρ τῆ βία δὲν εἶτανε. Μὲ τῆς ιδέες τοῦ ἀδελφοῦ του Δ. Χατζόπουλου — εἰσηγητὴ τότε τοῦ συντακτικισμοῦ στὴν Ἑλλάδα — δὲ συμφωνοῦσε. Ἄν εἴμουν αὐτοῦ (μοῦ ἔγραφε στὰ 1912) καὶ λάβαινα, ὅπως καὶ θὰ γινότανε, μέρος στὴν κίνησή σας, θέβαινα διαρχόμενος σὲ σύγκρουση μὲ τὸν ἀδελφόν μου.

Ὁ Κώστας εἴξερε καλὰ τὸ σοσιαλισμὸ. Τὸν εἶχε διαβάσει στὰ βιβλία, γὰρ τὸν εἶχε παρακολουθήσει καὶ στὴν πράξη, στὴ Γερμανία. Μαρξιστῆς ὁρθόδοξος, εἶτανε ἀπὸ τοὺς λίγους Ἕλληνες σοσιαλιστῆς ποὺ καταλαβαίνουν καὶ ἐξηγοῦνε σωστὰ τὰ νοήματα τοῦ Μάρξ. Διψῶσε, σὰν ἐπίσης ἀπὸ αἰσθημα σοσιαλιστῆς ποὺ εἶτανε, νὰ δεῖ μὴν ὦρα ἀρχήτερα κυρίαρχος τοὺς προλετάριους, καὶ θεμελιωμένη τὴ δικαιοσύνη στὸν κόσμον, μὰ πίστευε πὼς ἡ κοινωνικὴ ἀλλαγὴ δὲν μποροῦσε νὰ θῆ προτοῦ πραγματοποιηθῆ ὅλοι οἱ ἐπιστημονικοὶ ὅροι ποὺ ἔθεσε ὁ Μάρξ. Πίστευε πὼς ἡ ἐπανάσταση — ἔστω καὶ μισῆς μέρας — θὰ εἶτανε ἀπαραίτητη γιὰ τὸ πάρος τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἀπὸ τοὺς ἐργάτες, μὰ εἴξερε πὼς γιὰ νὰ πραγματοποιηθῆ σ' αὐτὴ θὰ ἔπρεπε νὰ κάνουν τὴν κοινωνικὴ ἐπανάσταση στὴν ὦρα τῆς. Ματεριαλιστῆς, περιμένοντας ἀπὸ τὴν ἀλλαγὴ τῶν ὄρων τῆς ζωῆς, τὴν ἀλλαγὴ τοῦ ιδεολογικοῦ παραγόντα, δὲ φανταζότανε δυνατὴ ἡ διώσιμη μιὰ σοσιαλιστικὴ πολιτεία χωρὶς νάχει καὶ ἀνάλογα μὲ τὴν προχωρημένη σύνθεσή της μαρφομένους πολίτες.

Δὲ θὰ μακρολογῶ ἐπὶ αὐτὸ τὸ θέμα. Ὑπάρχει, μέσα στὰ γράμματα ποὺ μοῦστελε, ἓνα, ὅπου ὁ Χατζόπουλος ἐκθέτει ὁ ἴδιος τῆς προσωπικῆς σοσιαλιστικῆς του γνώμης(1). Θὰ ἤθελα ὅμως νὰ νοηθῆ πὼς δὲν εἶτανε «Κοινωνιολόγος» (σοσιαλιστῆς τοῦ Κράτους), ἢ καὶ ἄλλου εἶδους ἐθνικιστῆς σοσιαλιστῆς. Τίποτε περισσότερο δὲν ἀνησῆχε τὸ Χατζόπουλο — τότε στὴν ἀρχὴ τοῦ παγκόσμιου πολέμου — ὅσο ἡ ιδέα μὴπως ὁ σοσιαλισμὸς χάσει τὸ διεθνεῖ του χαραχτήρα. Συχνὰ μοῦ ἔλεγε : «Ἄν ὁ σοσιαλισμὸς γίνει μοναχὰ ζήτημα οικονομικὸ τοῦ ἐργάτη μᾶς χώρας, ἢ καταστήσει παγκόσμιον ἐθραϊκὸν κίνημα, θὰ τὸν σιχαθῶ ! »

Ἐν τούτοις, ἂ δὲν ἔβαζε γιὰ ἰδανικὸ τοῦ τοῦ ἐθνικιστικῆς σοσιαλισμοῦ, παραδέχονταν — συμφωνοῦσε σ' αὐτὸ μὲ τὸ Μάρξ — πὼς οἱ ἐργάτες κάθε τόπου ἔχουν πρῶτα νὰ ξεκάμουν τὴ δική τους μπουζουαῖα. Γι' αὐτὸ, μὴ πιστεύοντας σὲ μιὰ σίχρονη, διεθνεῖ, προλετάρικη ἐπανάσταση, ἤθελε, στὰ ζητήματα ταχτικῆς, νὰ κολουθοῦμε μιὰ σοσιαλιστικὴ δράση ταχτικῆ μὲ τῆς περιστάσεις καὶ τῆς συνθήκες τοῦ τόπου μας.

Ἐχοντας τῆς ιδέες αὐτῆς, ὁ Χατζόπουλος ἔγραφε μαρξικῆς μονογραφίαι, κατάλληλες γιὰ λαϊκῆς προπαγανδιστικῆς μεροσούρες. Ἡ συγγραφικὴ σοσια-

στικὴ του ἐργασία θρίσκειται σκορπισμένη σὲ περιοδικὰ. Στὸ «Σοσιαλισμὸς» τοῦ 1913, μιὰ μελέτη «Τὴ θέλει καὶ τὴ εἶναι ὁ Σοσιαλισμὸς», στὸν «Ἐργάτη - Γεωργὸν» τοῦ Βόλου μὴν ἄλλη γιὰ τὴ σοσιαλιστικὴ ιδεολογία, κλείουν μέσα τους ὅλη τὴν οὐσία τοῦ σοσιαλισμοῦ. Ἐπίσης ἔχει γράψει καὶ ἓνα δυὸ ὑπέροχα σοσιαλιστικὰ ποιήματα.

Μὰ ὁ Χατζόπουλος φιλοδοξοῦσε νὰ φτιάσει καὶ σοσιαλιστικὰ λογοτεχνικὰ ἔργα. Μοῦ παραπονιούνταν ἀπὸ τὸ Μόναχο, πὼς ἡ ἀρρώστεια καὶ ἡ βιοπάλη («θουράζομαι καὶ πᾶνουμε καὶ πέφτω χάμα» — «ἔμεινα ἀναγκασμένος νὰ γράφω καὶ νὰ μεταφράζω γιὰ νὰ κερδίσω κάτι»), δὲν τὸν ἄφηναν νὰ τελειώσει ἓνα σοσιαλιστικὸ δράμα ποὺ εἰτομάζε γιὰ τὸ ἀθηναϊκὸ θέατρο.

Ἡ μεταφραστικὴ του σοσιαλιστικὴ ἐργασία εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὴ μετάφραση τοῦ «Μανιφέστον» τοῦ Μάρξ. Ὅσοι ἤρθαν ἀργότερα, καὶ τὸ μετάφρασαν ἀπὸ γαλλικὰ κείμενα, δὲν εἴξεραν φαντασθῆ μὲ πόση εὐσυνειδησία καὶ μεθοριὰ εἶχε δουλέψει τὴ μετάφρασή του ὁ Χατζόπουλος. Ζήτησε τὴν ἀκριβῆ ἐπιστημονικὴ ἀπόδοση. «Μοῦ εἶτανε ἀδύνατον νὰ ἀπλοποιήσω τὴν μετάφραση περσότερο. Τὸ νόημα εἶναι δύσκολο καὶ στὸ πρωτότυπο. Πολὺ συνθετικὸ, καθὼς καὶ ἡ γλώσσα. Γι' αὐτὸ προτίμησα νὰ τοῦ φυλάξω τὸ ὅσον ἔτσι σὰν ἱστορικὸν δοκομένον, ὅπως εἶναι τὸ Μανιφέστον». Καὶ θυμοῦμαι πόσο βασανίζονταν ποὺ δὲν εἴρισκε, στὴ γλώσσα μας, κνοιολεξία γιὰ τὸ «Lu menproletariat». «Τὸ «προλετάριος σὺρ φερός» δὲν ἐκφράζει καὶ αὐτὸ καλύτερα τὸ τοῦμα ἀπὸ τὸ ἀλήτες. Στὴ Ρουσία τοὺς λένε : «οἱ ἐργάτες». Ἐπει τὸ εἶχα βάσει μιὰ φορὰ κατὰ σύσταση τοῦ Σκληροῦ. Δὲν μπορῶ νὰ θῶ τίποτε ἄλλο. Ρώτησε. ἔτασε. ζήτησε σὲ παρακαλῶν.

Μὲ τὴν ἴδια φροντίδα μετάφρασε τὸ «Κεφάλαιον καὶ παθητικὴ ἐργασία» τοῦ Μάρξ, ἀπέποτο ἀκόμη. Μὲ εἶναι πρῶτο νὰ μιλήσουμε καὶ ἄλλο γιὰ τὴν σοσιαλιστικὴν τέχνην τοῦ Χατζόπουλου, ἀναγκασμένον ἀπὸ τὴν μεταφραστικὴν τὴν ἴδιαν ἀπὸ τὴν ἀπλοποιήσασαν. Τὴν μιὰ τὸν Ἑλληνικὸν σοσιαλισμὸν, ποὺ ἐπάγουν, στὴν ἀρχὴν τοῦ αἰτιολογία, μετάφρασε καὶ ἀπὸ τὸ Χατζόπουλο.

Γιὰ τὴν εἰς τὴν κριτικὴν τοῦ Χατζόπουλου θὰ νὰ θῶ. Ἄλλο. Ὅσοι ἡ μεγαλύτερη πνευματικὴ του ἐπιτυχία καὶ εἶτανε ἡ κοσμοθεοφ. λεπτὴ του κρίσις. Πόσο δὲ ἔβλεπε νὰ ποῦμε γιὰ τὴν περὶ τὴν ἐκείνη κοινωνικὴν Ἐπανάστασιν — τοῦ σοσιαλιστῆ — πάντα ἀπὸ τὸν ἴδιον Παλαιόν, γιὰ τοὺς καταπινοῦντες ἄνθρωποι καὶ τὴν ἀσπίδα του, ποὺ τόσο ἀγαποῦσε. . . .

Αὐτὸς εἶτανε ὁ σοσιαλιστῆς Χατζόπουλος. Ἀφήσαμε νὰ τὸν καταλάβετε ἀπὸ μερικῆς σκέψης χαραχτηριστικῆς, παρμένης ἀπὸ τὰ γράμματά του. Μιὰ πνευματικὴ ἐπικοινωνία μας ἔξη χρόνων, μὲ εἶχε πείσει πὼς ὁ Χατζόπουλος εἶτανε ἄξιος νὰ λάβει τὴν ἀρχηγία τῆς σοσιαλιστικῆς κινήσεως στὴν Ἑλλάδα. Καὶ κείνο ποὺ ἔλεγε τότε — ὅπως καὶ τώρα — ἀπὸ τὸν ἀγῶνα μας, εἶτανε οἱ τίμοι διανοούμενοι ἀγωνιστῆς. Ὁ Σκληρός, ἀρρωστος, εἶχε ἀποτραβηχθεῖ στὴν Αἴγυπτον. Καλέσαμε τὸ Χατζόπουλο νὰ θῆ ἀπὸ τὸ Μόναχο νὰ γίνει — τοῦ ἔγραφα — «ὁ πνευματικὸς μας

1) Δημοσιεύεται σ' ἄλλη στήλη.

πατέρας. Κι ο Χατζόπουλος κατέβηκε στην Ελλάδα, παρακινημένος κι από τη φρονή μας, θαρρώντας όμως πως είχαμε ετοιμάσει όλη την πρώτη, χοντρή εργασία, ώστε να μην έμεινε γι' αυτόν παρά η ταιριαχτή με τις ανώτερες νοητικές του ικανότητες.

Δυστυχώς όχι! Τον φέραμε στα 1914, μέσα σ' ένα περιβάλλο πρωτόγονο, μέσα στις μικροπονηρίες, στις καχυποψίες, στις προστιχίες, στους ψυροεγωτισμούς και τους σαλιάρικους φαυλισμούς του άμφορωτον Έλληνα εργάτη. Από τις πρώτες μέρες ο Χατζόπουλος είχε χάσει τα νερά του. Ζητώντας πρώτ' απ' όλα ήθικους ανθρώπους, αντίκρουζε την παλιανθρωπιά ακόμη και στους λίγους εντελλεκτουέλ που είχαμε τότε. Η ευγενική του απόπειρα να ενώσει όλες τις σοσιαλιστικές δυνάμεις του τόπου, σκόνταψε εκεί όπου σκοντάψαμε κι όλες οι δικές μας προσπάθειες: Στην άμορφωσιά, στην ανισότητα του πνευματικού επίπεδου των ανθρώπων που θέλουμε να συναδερφώσουμε. Χρειάζεται, φαίνεται, ακόμη καιρός για να γίνει η ίσοπέδωση προς τα πάνω και να ακολουθήσει η συνεννόηση.

"Ετσι όταν κάποτε μαζεφτήκαμε όλοι οι σοσιαλιστές στην «αίθουσα του Δρακούλη» και είχε δοθεί η προεδρεία στο Χατζόπουλο για να μας ενώσει, η ψυχή του Κώστα πέρασε από ένα αληθινό μαρτύριο. Στη φιλοσοφημένη του λογική άκουε να παντούν τα ήλιθα επιχειρήματα των άξεστων, ακόμη κι' ενός μεθυσμένου! "Ως που ένας από τον όχλο έδιξε εκείνο που ο Κώστας είχε για το πιο ιερό, τη σοσιαλιστική ήθική του, και μ' αυτή τη νευροπάθειά του. Άλλοίμονο! από τότες έφυγε και μάς παράτησε. Κι όσο, αργότερα, μελετούσε την Ελλάδα, τόσο μάς παρατούσε περισσότερο. Βρίσκει τις δικαιολογίες του σ' ένα του γράμμα, το τελευταίο που μου στείλε, σχετικό με το σοσιαλισμό στην Ελλάδα. Άξίζει να το τυπώσουμε:

Άγαπητέ φίλε,

Σκέφτηκα το πράμα καλύτερα. Ο σεβασμός στον εαυτό μου δε μου επιτρέπει να γκακατευτώ πια με τους παλιανθρώπους του ΣΥΡΕΤΕ. Έστω και πολεμώντας τους. Μου φαίνονται όλ' αυτά ματαιοπονίες. Το κήρυγμα του σοσιαλισμού κατά ξένα πρότυπα είναι πρόσορο ακόμη για το ραμιο εργάτη. Το πρώτο που του χρειάζεται είναι να μάθει να διαβάξει και να γράφει και να πάρει μερικά ήθικά μαθήματα.

Είναι ή πίστη που σημάτιστα τώρα που γνωρίσα από κοντά την πραγματικότητα. Με την πεποίθησή μου αυτή έννοια να μείνω, χωρίς να θέλω να επηρεάσω ούτε σε ούτε κανέναν άλλον.

"Ετσι, νομίζω, είμαστε εξηγημένοι.

Σε ασπάζομαι δικός σου πάντα

Λθ. Τομιακή, 37

Κ. ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ

Από τότε πήγε ναλλάξει την πραγματικότητα από κει που πίστευε πως μπορεί ναλλάχτει. "Όσοι τον είδανε να καταφεύγει στους Κοινωνιολόγους, στο βενεζελισμό και στη συνεργασία με τις άστικές τάξεις, είχαν πώς ο Χατζόπουλος γύρισε στο σοσιαλισμό την πλάτη. Το πιο πιθανό είναι πως, κυνηγώντας τη ρεαλιστική δράση, άλλαξε δρόμο χωρίς ναλλάξει συναισθήματα. Σε μία χώρα που κιντύνευε από τον κομσταντισμό, ο Χατζόπουλος δέχονταν να μπει λογοκριτής, στην υπηρεσία των φιλελεύθερων άστων. Ίδου κάτι που ίσως να του το συχωρέσουν οι εργά-

μενες σοσιαλιστικές γενεές που θα κρίνουν ψυχράζια την τωρινή πολιτική ιστορία του τόπου.

Μά για ένα πρέπει ναάξοτε δέβαιο: Ο Χατζόπουλος, στο βίθος της ψυχής του, είχε μείνει λόγος σοσιαλιστής που γνωρίσαμε στα σοσιαλιστικά του γράμματα. Χωρίς ναρνηθεί τον έσωτερικό του άνθεσο, αναγκάστηκε, στην Ελλάδα, και τον έκρηψε. "Ας μη μάς φανεί παράξενο. Είναι ψυχές που κούδονται στο καθόπι τους άμα δε βρούν γύρω τους την δυσοφία του ήθικου κόσμου που νοσταλγεύσαν. "Ετσι βλέπουμε κάποτε να σκοπαίνουν απότομα και τα πουλιά του δάσους μπροστά στα ανθρώπινα βάρβαρα δήματά μας.

Λίγοι, πολύ λίγοι πια φίλοι του Χατζόπουλου μπορούσαν να διακρίνουν, πίσω από το θώροκα που φέρεσε, τον παλιό τους σύντροφο. Αυτοί έβλεπαν ακόμη πίσω από το ψεύτικο, σαρκαστικό χαμόγελο που κινούσε μόνο τα μάλα στα μάγουλα και άφινε τα μάτια του κρηφωμένα άλλοι, τον άστηματία κι' επαναστάτη άνθρωπο, που όνειροτόλησε μια πιο ευτυχισμένη ανθρωπότητα. "Εναν Έλληνα, που είχε αγαπήσει την Ελλάδα θεράμ κι' έβλεπε στο σοσιαλισμό το μόνο έξυμνητικό γι' αυτήν μέσο.

Το πέραςμα του Χατζόπουλου από τη σοσιαλιστική κίνηση του τόπου μας στάθηκε έυεργετικό. "Ότι σοσιαλιστικό έγραψε, θα μείνει.

Χατζόπουλος και Σκληρός, Σκληρός και Χατζόπουλος, είναι οι μόνοι από τους Έλληνες διανοούμενους που ενδιαφέρθηκαν με ζέση για το σοσιαλιστικό κίνημα που συγκλονίζει σήμερα και θα κυριέψει αύριο τον κόσμο. "Ο Έλληνικός σοσιαλισμός θα βλέπει πάντα σ' αυτούς τους πρώτους διαλεχτούς πνευματικούς του πατέρες.

Φιλούμε και τους δυό νεκρούς μας, με αγάπη και ειλάθεια, στα φωτεινά τους μέτωπα.

Ν. ΓΙΑΝΝΙΟΣ

ΤΟΥ ΠΕΤΡΟΥ ΒΑΣΙΛΙΚΟΥ

Τραγουδιστή, που με την ίδια τη φλογέρα
Αζλοῦσες του χλωρού θεού των ειδυλλίων,
Τώρα του Άπριλη το γλυκόπνοο τον άερα
Σαλπύγων τον έτάραξε ο άχος άγριων.

Κάποιο στεφάνι πλέκεται γ'α τη Μητέρα...

Δάφνες ανάστασης, ή άγκάθια μαρτυριών;
Της άγρωμπελης τάνδιχ—ώ! κοιτάξε κει πέρας—
Τινάζονται σε λίμνη αίμάτων και δακρύων.

Φύσηξε και σ' έσε το στοχίο των πολέμων.
Και με τη βία πετ'ες των άπαστων ανέμων
"Όπου φλογοβολ'αν πόνων άγια μίση,

Για σ' έροξε κακή λαβωματιά στο χόμα,
Και του κάκου ζητάει φιλώντας σου το στόμα
Των ειδυλλίων ο θεός να σ' αναστήσει;

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ο Χατζόπουλος γεννήθηκε στο Αργίνο στα 1869. Νεώτερος δεκατριών ή δεκατεσσάρων χρονών τελίωσε το Γυμνάσιο, κι ο πατέρας του, που έμπορευότανε, τον πήρε μαζί του στην Κέρκυρα κι από κει στο Μπρίντζι, πούχε δουλιές έμπορικές εκεί, για νάν του κάνει έτσι ένα ταξιδάκι για την υγεία του. Μοιραία, στο μέρος που πρωτοπήγε παιδί, εκεί του είτανε γραφτό και νά πεθάνει. Σπούδασε Νομικά στο Πανεπιστήμιο, διακρίθηκε μάλιστα και μερικά χρόνια στο Αργίνο, κι ύστερα ήρθε κι εγκαταστάθηκε στην Αθήνα. Στα 1898 έβγαλε το περιοδικό «Τέχνη» και την ίδια χρονιά και τις πρώτες ποιητικές του συλλογές: «Τραγούδια της έρημιάς» και «Τὰ Ἐλεγεία και τὰ Εἰδύλλια». Στο Μόναχο, όπου έμεινε αρκετά χρόνια, παντρεύτηκε τη Φιλαντέζα Sanny Häggman που σπούδαζε ζωγραφική στην εκεί Ακαδημία, κι απόκτησε μια κόρη, τη δε Σέντα. Έργα πρωτότυπα έχει τυπώσει, έξω από τις δυο παραπάνω λυρικές συλλογές την «Αγάπη στο χωριό» (διήγημα), τον «Πύργο του Αεροπόταμου» και τον «Υπεράνθρωπο» (ρομάντζο, πρωτοτυπωμένα στο «Νουμάς»), «Τάσια» (πρωτοτυπωμένη κι αυτή στο «Νουμάς»), «Στο σκοτάδι κι άλλα διηγήματα», «Φθινόπωρο» (ρομάντζο), «Άπλοι τρόποι» και «Βραδυνοί θρόνοι» (το τελευταίο βιβλίο του, βγαλμένο φέτος από τον εκδότη Γ. Βασιλείου) και μετάφρασες: το «Φάουστ» και την «Ιφιγένεια» του Γκαίτε, την «Ηλέκτρα» του Χόφμανσταλ και το «Βιβλίο του μικρού αδερφοῦ» του Σουηδοῦ Γκέγκερστριμ, (που πρωτοδημοσιεύτηκε στο «Νουμάς» και βγήκε ύστερα και σε ξεχωριστό βιβλίο από τον εκδότη Γ. Βασιλείου). Έχουν παχτεί ακόμα στο θέατρο δυο τραγωδίες του Αυστριακοῦ Γκριλμπάρτσερ, μεταφρασμένες σε στίχους, «Τὸ στοιχὶο του Πύργου» και ἡ «Ἡρώ και Λέαντρος». Ἀφίνει μισοτελειωμένο ένα πρωτότυπο ρομάντζο του κι ἄλλη πρωτότυπη και μεταφραστική εργασία. Πέθανε τέλη Ἰουλίου στο Μπρίντζι της Ἰταλίας, μέσα στο βαπόρι, ταξιδεύοντας με τὴ φαμελιά του για τὴ Γερμανία, όπου θὰ περνοῦσε τοὺς μῆνες τοῦ καλοκαιριοῦ. Θάφτηκε στο Μπρίντζι.

ΨΗΦΙΣΜΑ

Τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς Ἑταιρίας τῶν Κοινωνικῶν καὶ Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν, συνελθὼν σήμερον τὴν 2αν Αὐγούστου 1920 εἰς ἕκτακτον Συνεδρίαν ἐπὶ τῇ θλιβερᾷ ἀγγελίᾳ τοῦ θανάτου τοῦ Κωνσταντίνου Χατζόπουλου, μέλους τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου καὶ ἐκ τῶν ἰδρυτῶν τῆς Ἑταιρίας, ψηφίζει:

Α') Ἐκφράζει τὴν ἄπειρον αὐτοῦ θλίψιν ἐπὶ τῇ ἀπολείᾳ ἀνδρός, ὅστις ὄχι μόνον διὰ τοῦ μεγάλου αὐτοῦ φιλολογικοῦ ἔργου ἐσημείωσε σταθμὸν καὶ ἐπηρέασεν οὐσιωδῶς τὴν ἐξέλιξιν τῆς συγχρόνου φιλογικῆς κινήσεως, ἀλλὰ καὶ, ἐξυπηρετῶν τὴν Τέχνην, ἐγκρίων ἐπιπέσει νὰ παρακολουθῇ τὴν ἐπιστημονικὴν κίνησιν, νὰ ἐμμένῃται ἀπὸ τὰ πορίσματα αὐτῆς καὶ νὰ χρησιμοποιοῖ τὴν σκέψιν καὶ τὴν γραφίδα αὐτοῦ εἰς τὴν διακονίαν τῶν ὑψηλῶν κοινωνικῶν ἰδεῶν.

Β') Ἀποφασιζει ν' ἀναρτηθῇ εἰς ἐνδειξιν ἐξαιρετικῆς τιμῆς ἢ εἰκῶν του εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν διαλέξεων.

Γ') Ἀναθέτει εἰς τὸ Προεδρεῖον ν' ἀνακοινώσῃ πρὸς τὴν σύζυγον καὶ θυγατέρα αὐτοῦ τὴν βαθυτάτην συμμετοχὴν τῆς Ἑταιρίας εἰς τὸ πένθος τῶν.

Ο' Ἐφορος τοῦ Διοικ. Συμβουλίου
Α.Α. ΠΑΠΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ

Ὁ Γεν. Γραμματεὺς
Κ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ

Τὸ Σοσιαλιστικὸν Κέντρο Ἀθηνῶν ἔστειλε στὴ γυναίκα καὶ στὴν κόρη του τὸ ἀκόλουθο τηλεγράφημα:

Κυρίες Σέντα καὶ Σέντα Χατζόπουλου

Μεράν (Τυρόλο) Ἰταλία.

Τὸ Σοσιαλιστικὸν Κέντρο κλαίει μαζί σας τὸν πνευματικὸν τοῦ διηγητῆ κ' εὐγλωσσὸν ἑσᾶς πού τοῦ σταθήκατε στὴ ζωὴ οἱ μόνες τοὺς ἀσυννέφιαστες καὶ πιστὲς εὐτυχίες.

Γιὰ τὴ Διοικητικὴν Ἐπιτροπὴν
ΜΑ. ΔΕΛΑΖΑΝΟΣ

Ἐπίσης ὁ «Σοσιαλιστικὸς Ὀμιλος Γυναικῶν» ἔστειλε τὸ ἐξῆς τηλεγράφημα:

Βαθῆ θλιμμένες γιὰ τὸ θάνατο τοῦ ὑπερασπιστῆ τῶν δικαιωμάτων τῆς Γυναίκας, σᾶς ἐκφράζουμε τὰ καρδιακά μας συλλυπητήρια.

Ἡ Διοίκηση

ΑΘΗΝΑ ΓΑΪΤΑΝΟΥ-ΓΙΑΝΝΙΟΥ
ΝΙΝΑ ΒΛΑΣΤΟΥ
ΑΝΝΑ ΠΕΤΡΙΔΗ

ΑΠΟ ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΟΥ ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΥ

I

ΣΤΟΝ ΚΩΣΤΑ ΠΑΡΟΡΙΤΗ

Dachau b) München Münchenerst 3. 14.6.09

Ἀγαπητέ Παρορίτη!

Ἡ χαρά μου ἀπὸ τὴν προσωπικὴ γνωριμιά σας εἶνε πολλή. Ὅχι μόνον γιὰ τὸ ἔρχομαι σὲ συγκοινωνία μ' ἔκαν νέον, ὡς σᾶς φαντάζομαι, τεχνίτη πού τὸν ἐχτιμῶ, μὰ γιὰ τὸ θαρρῶ κι ἀνάγκη νὰ δεθοῦν στενότερα ἀναμεταξύ τους ὅσοι ἀπὸ μᾶς ἔχουν κοινὰ τεχνικά καὶ κοινωνικά ἰδανικά. Ὁ ἀγῶνας γιὰ τὴν κοινωνικὴ προοδο αὐτοῦ κάτω εἶνε δύσκολος καὶ θὰ χρειάζονται δυνάμεις ἐνωμένες. Τὸ πῶς τὰ δικά σας χέρια εἶνε δεμένα μοῦ κάνει ὀδυνηρὴ αἴσθησι ὄχι μονάχα γιὰ σᾶς, μὰ καὶ γιὰ τὸν ἀγῶνα ὅλον. Δὲ λέω πολὺ, ἀν πῶ πῶς δὲ βλέπω τὸν ἄλλον πού νὰ συνενῶνει τὴν τεχνικὴ μπόρεση μὲ τὸ κοινωνικὸ αἶσθημα. Αὐτὸ δοκίμασα νὰ τὸ πῶ δυὸ φορὲς στὸ «Νουμάς», μὰ καὶ τὶς δυὸ νὰ βᾶγησε ἢ πρόθεσή μου. Τὴ μὰ εἶταν ἐγγραφα γιὰ τὰ διηγήματα τοῦ κ. Βλαστοῦ, τὴν ἄλλη δταν ἔμαθα πῶς πρόκειται νὰ μοιραστεῖ τὸ δρᾶμα τοῦ κ. Ρήγα Γκόλφη στὸ λαὸ σὰ μέσο προπαγάντας. Τὸ φιλῶσημά μου «Ἡ Ψυχολογία τοῦ Συμβολισμοῦ» εἶταν ὁ πρόλογος ἐνὸς ἀρθροῦ, πού τὸ τελευταῖο κομμάτι του μένει στὸ συρτάρι μου κ' ἔχει ἀντικείμενο τοὺς «Νεκροὺς τῆς Ζωῆς», πού τυχαία μοῦ ἔπεσαν στὰ χέρια πολὺν καιρὸ μετὰ τὸ τύπωμά τους, ἀφοῦ εἶχα γράψει γιὰ τὶς «Ἀλυσίδες» τοῦ Ταγκόπουλου. Τὸ πρῶτο σας

βιβλίο δεν τὸ γνωρίζω ὁλότελα, γιατί πριν κινηθεῖ στὸ «Νουμά» τὸ κοινωνικὸ μας ζήτημα, δεν ἐλάβαινα τὸν τελευταῖο. "Ὅσο κι ἂν ἴσως σεῖς θὰ βρῖσκατε πολλὰ τονισμένα τὰ σκοτινὰ σημεῖα τῆς τέχνης σας κατὰ τὴ γνώμη μου, πὺν δὲν εἶνε κι αὐτὰ παρὰ μισοὶ ἐξέλιξης, ὅμως σὲ μιὰ ἐπιτενέστερη ἀνάλυση τοῦ ἔργου σας θὰ βλέπατε πὺς τὰ λίγα κολακευτικά, ὅπως τὰ λέτε, λόγια μου, γι' αὐτὸ δὲν ἔρχονται ἀπὸ τὴν καλοσύνη μου, μὰ ἀπὸ τὴν εἰλικρινῆ ἀναγνώριση τῶν συγγραφικῶν χαρισμάτων σας. Ἐλπίζω νὰ μοῦ δοθεῖ ἡ περίσταση νὰ δικαιολογήσω δημόσια τὴ γνώμη μου, αὐτὴ τὴν ὥρα μοῦ φτάνει νὰ σὰς πῶ πὺς στοὺς «Νεκροὺς τῆς Ζωῆς», μὲ ὅλη τὴν ἀτεχνία καὶ τὴν ὑπερβολὴ πὺν ἀποδίδουν σὲ μερικὰ σημεῖα, παρουσιάζετε μιὰν ἀντίληψη τοῦ τραγικοῦ τῆς ζωῆς, πὺν ὡς τὴν ὥρα ξέφυγε τοὺς καλύτερους τεχνίτες μας. Τὸ «Μέσα στὸ κάρω» θὰ πῶ διαβάσει δέκα φορές τὸ ἐλάχιστο μόνος καὶ σὲ ἄλλους μισοὺς καὶ τὸ κάρω μὲ πὺν ὥρα καὶ πὺν βιβλίο γιὰ τὸ γούστο μου ἀπὸ τὰ μικρὰ διηγήματα πὺν διάβασα στὴ γλώσσα μας. Τὸν οὐμοριστικὸν τὸν τόνο, τόσο πονετικὸν μαζί, συγγρατημένο ἀπὸ κάθε αἰσθηματικότη, τόσο ἀπλὸν καὶ ἁρμονικὸν δὲν τὸν ἔβρηκε κανένας ἄλλος. Μ' ἓνα μικρὸν συμπόνημα τοῦ τέλους του, δὲ θὰ δισταζαί νὰ πῶλεγα ἓνα μικρὸν ἀριστοτέχνημα ἀπὸ κάθε ἔπονη.

Μὰ μὲ τὸ παρὸ μου δὲν ἔρχομαι νὰ σὰς κάμω κριτικὴ στὸ ἔργο σας. Νὰ σὰς εὐχαριστήσω θέλω μόνος γιὰ τὶς εὐχάριστες στιγμὲς πὺν μοῦ δόσατε μὲ τὰ διηγήματά σας. Κρίμα πὺς νεώτερά σας τέτια, φυλάν, ὅπως λέτε, τὸ συρτάρι σας. Δὲ θὰ μπορούσατε νὰ τὰ υπώσατε μὲ νεὸν ψευδώνυμο καὶ μὲ αὐστηρὴ ἔχεμυθία; Γνωρίζοντας πὺς πρῶτος ὄρος τῆς ζωῆς εἶνε τὸ κομμάτι τοῦ ψωμοῦ, δὲ θέλω νὰ σὰς τὸ συμβουλέψω μὲ τὸν κίνδυνο νὰ σὰς χτυπήσει τὴν πόρτα ἡ ἀνάγκη του. Εἶνε ἢ δὲν εἶνε ἀπελπιστικὸν νὰ τὸ συλλογέται κανένας! "Ὅπου μπόρεση καὶ διάθεση, νὰ τῆς βάζει τὰ δεσμὰ ἢ ἀνάγκη.

Τὴν τεχνικὴ ἐκμετάληψη τῆς δυστυχίας τῶν σφουγγαράδων τὴν εἶχα ὄνειρο. "Ὅχι γιὰ τὸν ἑαυτὸ μου, γιατί δὲ γνωρίζω τὴ ζωὴ τους, μὰ πρόσημα τὸν ἄξιο. Καὶ χαίρομαι πὺν ἀκούω πὺς πῶσατε τὸ θέμα στὰ χέρια σας. "Ἄν μοῦ ἐπιτρέπετε, θὰ σὰς συστήσω ἀποχὴ ἀπὸ κάθε σκοπὸ καὶ πρόθεση (τεντέντζα). Ἐνῶ ἀποφυσικοῦ σας ἐμπνέετε ἴσα ἀπ' τὴ ζωὴ, ἐνῶ δὲν ἔχετε πραγματικὰ κριμὰ πρόθεση, ὅμως τὸ κοινωνικὸ αἰσθημὰ σας σὰς παροσέρνει σὲ μερικὰ σας διηγήματα, ὥστε νὰ χάνετε τὸ τεχνικὸν συγκράτημα. Α. χ.: Στὴν «Παγωνιά», τὰ παιδιὰ πὺν σημαζόνουν τὸ πούλακι, ἢ στὴ «Χωμένη ἐλπίδα» πὺν ὁ Γιάννης κλωσοπαταί τὰγια λείψανα, ἡ καθαρὴ αἰσθητικὴ συγκίνηση, νὰ παίρει ἡ ὀργή, ἀδυνατίζει. Θὰ μιλοῦσε καλλίτερον ἢ εἰκόνα μόνος τῆς, (τόσο ζωντανὴ πὺν εἶνε!) γιὰ τὸ νόημα τῆς ζωῆς. Κάπου πάλι, σὰ στὸ «Ἡ χαρὰ πὺν σιποῦνε», τραβάτε τὸ σκοινὶ παραπολὺ, φτάνοντας ὡς τὴν ὑπερβολή, αὐτοῦ στὴν πρόθεση. Μὰ πάλι ἔπεσα στὴν κριτικὴ. Μὲ συμπάδατε. Ἐνα ἔργο σὰν αὐτὸ πὺν γράφετε, θάχε τρανὴ κοινωνικὴ σημασία καὶ δῆταν κ' ἓνας σταθμὸς γιὰ τὸ ρομάντζο μας. Τὰ διηγήματά σας δὲν τὰ πρόσεξαν, δὲ ἀπὸ τὴ γλώσσα τους κι ἀπὸ τὸν κ. Βλαστό, πὺν τὰ σκυλόβρισε μὲ τὸ καπιταλιστικὸν αἰσθημὰ του. Ἐνα ἔργο πὺν θὰ ξεσκέπαζε μιὰν ἐπιδοτικὴν κοινωνικὴν μὲ μιὰ δύναμη πραγματι-

στικὴ σὰν τὴ δικὴ σας, θάταν ἐκεῖνο πὺν θάπειθε κάπια νεὰ πνεύματα πὺν κλονίζονται, ὅπως φαίνεται. Ἡ συμβολιστικὴ ἀδυναμία θὰ κάμει σίγουρα τὸ δρόμο τῆς, ὅσο γιὰ μὲ δὲν εἶνε μὸδα μόνος, μὰ φανέρωμα βεβύτερης ψυχικῆς κατάστασης. Μὰ μ' ἓνα ἔργο ζωντανὸ, ὅπως φαντάζομαι αὐτὸ πὺν γράφετε, θὰ ξανοίχτει ἓνας καινούριος χλωρὸς δρόμος, πὺν δὲ μπόρει παρὰ νὰ τὸν ζηλέψουν, ὅπου τὸντις ὄροσερὸ αἰσθημὰ καὶ ζωντανὴ ὀρη. Θάμουν εὐτυχῆς ἂν ὄχι τυπωμένο, τὸ ἐλάχιστο χειρόγραφο νὰ φτάσω νὰ τὸ δῶ τὸ ἔργο σας. Σὰς τὸ λέω ξάστερα, ἀγαπητὴ Παρορίτη, οἱ πὺν πολλὲς ἐλπίδες μου, γιὰ νὰ μὴν πῶ οἱ μονάχες γιὰ τὴν ὥρα, εἶνε σὲ σὰς. Τὸ γράψω προχτές καὶ στὸν Πορφύρα, τὸν τιμώτερο κι ἀνώτερο ἀπὸ ὄλους τοὺς τεχνίτες τῆς δικῆς μας γεροντότερης ἀράδας, πὺς ὄχι εἶνε ὁ Χόρν στὸ δρόμω, εἶστε σεῖς στὸ διήγημα. Μὲ τὴ διαφορά ὅμως, πὺς σεῖς νῶθετε πὺν βεβύτερον τὸ τραγικὸ, καὶ δὲ γυρνάτε γύρω στὸ ξόδεμα δραματικὸν μόνος. "Ἄν μπορούσατε νὰ δίνετε στὸ συγγραφέα τῶν «Πετρογράιδων» ἓνα μέρος ἀπὸ τὸν περισοκοινωνικὸν σας αἰσθημὰ, θάχατε ἓνα γενναῖο καὶ δυνατὸ συναγωνιστὴ μαζί σας, καὶ τί γὰρ σ' ἔμας, τοὺς τσακισμένους πῶ, νὰ δοῦμε ζωντανέμένο ἀ ὄραϊζ εἰδὴ ἐκεῖνο πὺν θέριμανε μόνος τὸν καμὸ μας.

Μὲ τὴν ἐλπίδα πὺς θὰ μοῦ δώσατε γλήγορα πῶν τὴν εὐχάριστη περίσταση νὰ φλυαρήσω λίγο μαζί σας καὶ πὺς θὰ μοῦ συμπάδησε κάθε ἀδιάκριτη ἐλειθερία πὺν ξέφυγε τὴν πένα μου,

Μένος μὲ πολλὴ ἀγάπη καὶ χαιρετίσματα,

Δικός σας

Κ. ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ

Υ. Γ. — Στὰ δίκια παρὰπὸνί σας γιὰ τὸ σάπασμα τῶν δημοτικιστῶν στὸ ζήτημὰ σας δὲ σὰς μίλησα παρὰπὸνί ἐπιτήδες, γιὰ νὰ μὴν παρασυρθῶ σὲ λόγια μῆταια κ' ἴσως σκληρὰ γιὰ κάποιος. Ἐρχονται στιγμὲς πὺν μόλις βασισοῦμαι καὶ δὲν τοὺς φωνάζω ἀπὸ τὶς στήλες τοῦ «Νουμά» ἢ τοῦ «Μέλλοντος»: Ψοφίμω, ἄ σιχτὶρ σας! Ἐδῶ στὴ μοναξιά μου μὲ τὸ νεβρικό φυσικὸ μου, κοντένω νὰ σκίσω τὰ ρούχα μου σιχνά, ὅταν μὲ φτάνει ἡ ἀνάσα τῆς νεκρομύρας τους. Τὸνομα τῆς ζωῆς ἔξερουν νὰ ρεκάζουν μόνος! Τὰ καλὰ λόγια πὺν μοῦ λέτε γιὰ τὸν ἀγῶνα μου στὸ «Νουμά» κ. ἢ προσοχή πὺν δίνετε σ' ἐκὰ πὺν γράσω, δὲ μοῦ εἶνε μικρὴ παρηγορία καὶ θάρρος καὶ δὲ μπόρῶ νὰ μὴ σὰς εὐχαριστήσω γι' αὐτὰ, ἔστω κ' ἔτσι ὕστερόγραφα.

2

ΣΤΟ Ν. ΓΙΑΝΝΙΟ

Μόναχο 20 — 4 — 14.

Ἄγαπητὴ φίλε,

Σοῦ ἀπαντῶ στὴ σειρά στὰ ρωτήματά σου. Εἶναι ἀλήθεια πὺς οἱ βαλκανικοὶ πόλεμοι ξανάψανε μιὰ πατριωτικὴ ἀντίδρομη στὶς κοσμοπολιτικὲς τάσεις τοῦ σύγχρονου εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Φέρανε δηλ. τὸν κίνδυνο μιὰς εὐρωπαϊκῆς σύρραξης πὺν σιμὰ, κ' ἔτσι δώσανε κάπιο ἔδαφος εὐνοϊκώτερο γιὰ τὴν προπαγάνδα τῶν φίλων τῶν πολεμικῶν ἐτοιμασιῶν: ἀξιοματικῶν, προμηθευτῶν τοῦ στρατοῦ, ἐθνικοφρόνων καὶ λοιπῶν συμφεροντολόγων. Μὰ τὶς τάξεις τῶν σοσιαλιστῶν δὲν τὶς ἐπηρέεσε. (Ἀναφέρει διάφορες σοσιαλιστικὲς νίκες, ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, στὴ Σουηδία καὶ Γερμανία).

Από αυτά που σου ιστορώ λεπτομερέστερα έπιτηδες, μπορείς να δεις αν έπεσε σοβαρά ο κοινοβουλευτισμός στη Γερμανία. Στη Γαλλία και στην Ιταλία θα τα ξέρεις καλά τι κάνουν οι σοσιαλιστές στα κοινοβούλια. Στη Σουηδία το είδες παραπάνω. Οι καθαροί λοιπόν σοσιαλιστές έχουνε τη μεγαλύτερη πολιτική προσοχή τους στην κατάκτηση του κράτους. Εκείνο που πολεμούν τον κοινοβουλευτισμό είναι οι συνδικαλιστές, που στη Γαλλία λ. χ. κάνουνε προπαγάνδα στους εργάτες να μην ψηφίζουνε, με την ιδέα πως το ανάκτασμα στην πολιτική διαφτείρει τους χροακτήρες. Έδώ στη Γερμανία ή συνδικαλιστική κίνηση δεν παίζει απόλυτα κανένα πρακτικό ρόλο.

Ρωτάς αν ξέφυγε το ζήτημα από το Μαοξισμό. Είναι αλήθεια, πως από 10 και παραπάνω χρόνια το γερμανικό κόμμα είναι διασπασμένο σε δυο διεύθυνσες: Στους επαναστάτες και στους ρεβιζιονιστές. Τους επαναστάτες τους λένε οι δεύτεροι και ο ρόλος τους είναι να κερδίσουνε το γράμμα και όχι το πνεύμα του Μάρξ. Μα και Μαοξισμός θα πει εξέλιξη, υποστηρίζουνε πως ή ταχτική του Μαοξισμού πρέπει να συμβιβάζεται πάντα με τη νέα μορφή της πραγματικότητας, τη σημερινή. Δεν ανουόνται το Μάρξ, μα τον εξηγούν αλλιώτικα και χτυπούνε μερικά σημεία της θεωρίας του σαν αποδειγμένα σφαλικά από την πράξη. Γι' αυτό θέλουνε αλλάξουνε μερικά άρθρα του προγράμματος της Έφοδότης που είναι συνταγμένο πάνω στα σφάλικά, κατά τη γνώμη τους, θεωρητικά σημεία. Θεωρητικός υποστηρικτής του όρθόδοξου Μαοξισμού είναι επί κεφαλής ο Kautsky, των ρεβιζιονιστών ο Bernstein. Όργανο του πρώτου το έπισημο περιοδικό του κόμματος Neue Zeit, όργανο του ρεβιζιονισμού τα «Sozialistische Monatshefte». Το τελευταίο, τα τελευταία χρόνια έκανε σχεδόν αποκλειστικό και λυσσιασμένο πόλεμο έναντιόν του Μαοξισμού και όχι έναντιόν των αστών. Τα κυριώτερα σημεία της διαφωνίας είναι τα εξής δύο: 1ον) Οι ρεβιζιονιστές υποστηρίζουν ότι ο σοσιαλισμός θα καθιερωθεί με βαθμιαίες μεταρρυθμισές και όχι με επανάσταση, και 2ον) πως είναι αδύνατο να πετύχει τις μεταρρυθμισές αυτές ο σοσιαλισμός όσο μένει στο σημείο του αποκλειστικού Klassen Kampf (1) και δεν συνεργάζεται με τους φιλελεύθερους αστούς στα μέρη που είναι σύμφωνοι κ' οι δυο για τις μεταρρυθμισές. Έτσι θέλουνε να λείψει ο Klassen Kampf και ή επανάσταση από το πρόγραμμα και να λείψει ακόμα και ή θεωρία του pauperisme του Ξενισμού των προλετάριων. Είναι ακριβώς τα σημεία που δε θέλησα ναγγίξω στον πρόλογο του μανιφέστου και θυμούμαι με ρώτησες ξαφνισμένος. Δε θέλησα να την άγγιξω και νομίζω πως δεν πρέπει να την άγγιξουμε, γιατί ή εξέλιξη σε μās θάρρησει χρόνια για να φτάσει σε σημείο που μπορεί να μās δώσει μια άτομική γνώμη σχηματισμένη από τα πράματα. Έχω και το παράδειγμα των τριών Σκανδιναδικών χωρών, όπου ο σοσιαλισμός προχώρησε σε μεγάλη δύναμη (στη Δανία κάλισε τελευταία ο βασιλιάς το σοσ. κόμμα να σχηματίσει κυβέρνηση, μα δε δέχτηκε κίνοντας κακά, κατά το Bernstein), χωρίς ναγγίξουνε το ζήτημα και να διαρροδούνε. Στην Ολλανδία, που έπαιξε μεγάλο ρόλο ή θεωρία

(1) Πάλη των τάξεων.

ατή, χώρισε το κόμμα. Νίκησε ο ρεβιζιονισμός με τεράστια πλειονοψηφία κ' οι επαναστάτες μέινανε καμιά πεντακοσαριά.

Στη Γαλλία ξέρεις τη διαφορά των όπαδών του Garde και των Ζαοεδικών, στην Ιταλία έπίσης τους αιώνιους καυγάδες. Στην Άγγλία ξέρεις πως ο σοσιαλισμός δεν μπορεί να ριζοβολήσει στις εργατικές τάξεις, πως οι σοσιαλιστές, οι καθαροί, είναι περισσότερο άστοι, κάτι παρόμοιο με τη δική μας κίνηση σε μεγάλη όμως κλίμακα.

Αυτήν είναι ή θέση του σοσιαλισμού έδώ. Στην ιστορώ διαστικά όπως μπορεί να γίνει σε γράμμα και σου ιστορώ πράματα για να σε άφισω να νοιώσεις μόνος σου αν ξέπεσε ή σοσιαλιστική κίνηση κ' ο Μαοξισμός. Αν θέλεις την προσωπική μου γνώμη είναι πως και οι δυο διεύθυνσες τραβούνε το σκοινί μακριά, όπως είναι πάντα φυσικό όπου θέλει ή παλιότερη και ή νεώτερη θεωρία να συμβιβαστεί τελεία με την πράξη. Ο Μαοξισμός δεν ξέπεσε, τροποποιείται μόνο, εξηγείται αλλιώτικα, συμβιβάζεται με τις ανάγκες που παρουσιαστήκανε από την εξέλιξη, ο ίδιος ο Μάρξ, ο ίδιος ο Έγγελς, που προφήτεσε την επανάσταση στα τέλη του αιώνα, αν ζούσε σήμερα θάρρησε πως και αν είναι να γίνει ή αλλαγή με μια επανάσταση, αυτή θάρρησει πολύ ακόμα.

Αυτή ή άρρητα της αλλαγής άπελπίζει τους διαστικούς και φαντάζονται πως ξεπέφτει ή κίνηση του σοσιαλισμού. Δεν ξεπέφτει, μα δεν μπορεί να προχωρεί πάντα με πηδηματα, γιατί σκοντάβει στη δυνατή όργάνωση που κάνει το κεφάλαιο. Δυνατότερη από τη σοσιαλιστική, γιατί έχει στα χέρια του δυνατώτερα χρηματικά μέσα, και την έξουσία με το μέρος του. Όταν τον νοιώθει το σοσιαλισμό κανέναν σαν εξέλιξη, δεν πρέπει να διάζεται, να στενοχωρείται, να απελπίζεται. Όσο και θάρρησει θάρθει μια μέρα ή αλλαγή. Ποιά μορφή θάρχει δεν την ξέρουμε, μα πάντα θάρνε ή κατάσταση που θα φέρει καλύτερη από τη σημερινή. Ο άνθρωπος γίνεται κάθε μέρα πιο άνθρωπος, κ' όταν τον άγατούμε πρέπει να βοηπούμε να γίνεται ολοένα περισσότερο πιο άνθρωπος. Αυτό άς μās φτάσει.

Με χαρητίματα σ' ήλους τους συντρόφους,

Σε άσπαζομαι

K. XATZΟΠΟΥΛΟΣ

Στο έρχόμενο φύλλο θα δημοδοσιέψουμε ένα συγκινητικό γράμμα της κόρης, του Χατζόπουλου, σταλμένο από το Μπρίντεζι, που περιγράφει τις τελευταίες του στιγμές.

